

Statsansvar for private aktører etter internasjonal rett

av

Helge Mathias Monsen

Masteroppgave (30 stp.) i rettsvitenskap

ved Universitetet i Tromsø

Det juridiske fakultet

Høsten 2010

KAPITTEL 1: INNLEDNING	4
1.1 PROBLEMSTILLINGEN	4
1.2 OPPGAVENS AKTUALITET OG BAKGRUNN	4
1.3 BEGREPSAVKLARING	5
1.3.1 FOLKERETT	5
1.3.2 STATSANSVAR	6
1.3.3 PRIVATE AKTØRER	6
1.4 DEN VIDERE FREMSTILLING	6
1.4.1 AVGRENSNINGER	7
1.5 RETTSKILDER OG METODE	7
1.5.1 RELEVANTE RETTSKILDER OG TOLKNINGSPRINSIPPER	7
KAPITTEL 2: STATENS DIREKTE ANSVAR	10
2.1 DRAFT ARTICLES ON RESPONSIBILITY OF STATES FOR INTERNATIONALLY WRONGFUL ACTS	10
2.2 INTERNATIONALLY WRONGFUL ACTS	11
2.2.1 OBJEKTIVT ELLER SUBJEKTIVT ANSVAR	12
2.3 ARTICLE 5 – CONDUCT OF PERSONS OR ENTITIES EXERCISING ELEMENTS OF GOVERNMENTAL AUTHORITY	14
2.3.1 DE PRIVATE AKTØRENE	15
2.3.2 LOVKRAVET	16
2.3.3 DELEGERING AV OFFENTLIG KOMPETANSE	17
2.3.4 KRAVET TIL ÅRSAKSSAMMENHENG	19
2.3.5 OPPSUMMERING OG VURDERING AV REGELEN	19
2.4 ARTICLE 8 – CONDUCT DIRECTED OR CONTROLLED BY A STATE	20
2.4.1 DE PRIVATE AKTØRENE	20
2.4.2 INSTRUKSJONER, ORDRE ELLER KONTROLL	21
2.4.3 MYNDIGHET TIL Å BINDE STATEN	27
2.4.4 OPPSUMMERING OG VURDERING AV REGELEN	29
2.5 ARTICLE 7 – EXCESS OF AUTHORITY OR CONTRAVENTION OF INSTRUCTIONS	31
KAPITTEL 3: STATENS INDIREKTE ANSVAR	34
3.1 GENERELL INTERNASJONAL RETT	34
3.1.1 CORFU CHANNEL CASE	35
3.1.1.1 OPPSUMMERING OG VURDERING AV DOMMEN	39
3.1.2 TEHRAN HOSTAGE CASE	40
3.1.2.1 OPPSUMMERING OG VURDERING AV DOMMEN	42
3.2 MENNESKERETTIGHETER	42
3.2.1 FNs MENNESKERETTIGHETSKONVENSJONER	42
3.2.1.1 ANSVARSREGELEN	43
3.2.1.2 DELGADO PÁEZ V. COLUMBIA	45
3.2.2 DEN EUROPEISKE MENNESKERETTIGHETSKONVENSJONEN	46
3.2.2.1 ANSVARSREGELEN	47
3.2.2.2 COSTELLO ROBERTS V. UNITED KINGDOM	48
3.2.2.3 OSMAN V. UNITED KINGDOM	49

KAPITTEL 4 AVSLUTNING	53
4.1 HÅNDHEVING	53
4.1.1 DEN INTERNASJONALE DOMSTOL	53
4.1.2 FNs MENNESKERETTIGHETSKONVENSJONER	54
4.1.3 DEN EUROPEISKE MENNESKERETTIGHETSDOMSTOL	55
4.2 OPPSUMMERING	55
4.3 FORFATTERENS SYNSPUNKTER OG KONKLUSJON	56
LITTERATURLISTE	58

Kapittel 1: Innledning

1.1 Problemstillingen

I denne oppgaven søkes det å redegjøre for statens ansvar for private aktører etter internasjonal rett.

Med private aktører siktes det i særlig grad til internasjonale selskaper, men oppgaven er ikke begrenset til kun å gjelde statsansvar for selskaper.

Fremstillingen vil fokusere på hvilke ansvarsgrunnlag staten kan ansvarliggjøres for private aktørers handlinger, og innholdet av ansvaret i forhold til de ulike ansvarsgrunnlagene.

Det vil også bli sagt noe om håndhevingsmulighetene for de ulike rettslige grunnlagene.

1.2 Oppgavens aktualitet og bakgrunn

Internasjonal rett har tradisjonelt blitt definert som ”den del av retten som regulerer rettsforholdene mellom stater, i deres egenskap av sådanne.”¹ Private aktører, herunder individer og juridiske personer, har tradisjonelt sett bare vært underlagt nasjonal lovgivning. Det gjelder både som pliktsubjekter og rettighetssubjekter.²

I løpet av de siste seksti årene har folkeretten likevel endret noe karakter fra den mer tradisjonelle definisjonen. Utviklingen av FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter har gitt rettigheter til individer. Det samme følger også av Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen. Individer er også gjort til pliktsubjekter, da de kan forfølges strafferettslig i Den internasjonale straffedomstol.

Med tanke på juridiske personer og private selskaper, er den internasjonale utviklingen kommet noe kortere. Det eksisterer i dag multinasjonale selskaper som har større økonomiske muskler enn mange land. Selskaper av en slik økonomisk størrelse medfører også betydelig politisk makt, og kanskje særlig i forhold til utviklingsland, hvor behovet for utenlandske investeringer og kapital ofte er stort.

¹ Frede Castberg, *Folkerett*, Oslo 1948, 2. utgave, side 1

² Morten Ruud og Geir, *Innføring i folkerett*, 2. utgave, Oslo 2002, side 16

Ved regulering og håndheving av store internasjonale selskapers aktivitet kan myndighetenes incentiver til å forfølge selskapene i for stor grad være påvirket av det kortsiktige behovet for kapital, sett i forhold til andre verdier som for eksempel miljøhensyn og menneskerettigheter.

Det kan også være juridisk problematisk å forfølge private aktører nasjonalt. Det faktum at selskapene har sitt hovedkontor i et annet land, vil ofte skape problemer for nasjonal forfølgning og håndheving der den ulovlige handlingen fant sted.

I juridisk teori har man søkt etter forskjellige tilnærminger på problemet. På den ene siden ønsker man å ansvarliggjøre den private aktøren direkte,³ og på den andre siden ansvarliggjøre hjemstaten for den private aktørens handlinger. Begge løsninger har gode argumenter for seg, men jeg har av plasshensyn valgt å fokusere på hvordan staten kan ansvarliggjøres.

1.3 Begrepsavklaring

1.3.1 Folkerett

Folkerett kan være vanskelig å definere presist og utømmende, da folkeretten er i stadig utvikling. Ovenfor ble det nevnt at folkerett er den del av retten som regulerer rettsforholdene mellom stater, i deres egenskap av sådanne. Det er å anse som den tradisjonelle definisjonen på folkerett. I dag må man imidlertid også anse internasjonale organisasjoner som en del av folkeretten. I tillegg har også individer en rolle i folkeretten, primært som rettighetssubjekter, men også som pliktsubjekter etter internasjonal strafferett. Stillingen til juridiske personer er i dag uklar, men man kan legge til grunn at juridiske personer i flere sammenhenger er rettighetssubjekter i internasjonal rett.⁴ Det synes imidlertid ikke å eksistere noe internasjonalt regelverk for å holde juridiske personer ansvarlige, verken sivil- eller strafferettslig.

³ Om å ansvarliggjøre private aktører direkte, se for eksempel UN Global Compact som er et initiativ som baserer seg på frivillig deltakelse, og som er igangsatt av FN (<http://www.unglobalcompact.com>).

UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights, er også et initiativ igangsatt av FN hvor man søker å ansvarliggjøre private aktører direkte.

⁴ Juridiske personer er blant annet å anse som rettighetssubjekter i forhold til flere artikler i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon. I denne sammenheng vises det til: Francis Jacobs, Robin White, Clare Ovey, *The European Convention on Human Rights*, 5. utgave, Oxford 2010, side 31.

1.3.2 Statsansvar

Med statsansvar menes det å vise til de folkerettslige ansvarsreglene som fastsetter vilkårene for at en stat kan holdes ansvarlig for et rettsbrudd, og det materielle innholdet av disse ansvarsreglene. De folkerettslige ansvarsreglene har i likhet med de nasjonale reglene som formål å hindre brudd på de materielle forpliktelsene (prevensjon), og å gjenopprette den opprinnelige rettstilstanden (reparasjon).⁵

1.3.3 Private aktører

Private aktører i internasjonal rett er både fysiske og juridiske personer. Herunder vil også ulike sammenslutninger og grupper av individer være omfattet. Begrepet vil bli nærmere definert i tilknytning til redegjørelsen av de forskjellige ansvarsreglene.

1.4 Den videre fremstilling

Hoveddelen av oppgaven er delt i to, hvor det i kapitel to skal redegjøres for statenes direkte ansvar for private aktører. I kapitel tre skal det redegjøres for statenes indirekte ansvar. Direkte statsansvar oppstår hvor staten, eller enheter som anses å representere staten, handler i strid med forpliktelser som påfører staten ansvar. Oppgavens problemstilling knytter seg til private aktørers handlinger, og i denne sammenheng må man da kunne si at statens direkte ansvar oppstår hvor staten er delaktig, eller er en medvirkende årsak til at den private aktøren handlet i strid med internasjonal rett.⁶

Det indirekte statsansvaret krever imidlertid ikke at staten har hatt innvirkning på den aktuelle handlingen som strider mot internasjonal rett. Staten kan ansvarliggjøres fordi det på tidspunktet for hendelsen, forelå en plikt for staten til å sørge for at den aktuelle handlingen ikke skulle inntreffe.⁷ Det indirekte ansvaret er særlig aktuelt i sammenheng med staters positive forpliktelser etter internasjonale menneskerettighetskonvensjoner, og det vil bli nærmere behandlet i kapitel 3.

⁵ Ruud og Ulfstein, side 234

⁶ *op. cit.* side 237

⁷ *op. cit.* side 238

Avslutningsvis skal det redegjøres for hvordan statsansvar kan håndheves, på bakgrunn av de ulike rettslige grunnlagene. Det vil videre foretas en oppsummering av *de lege lata*, og det vil i den sammenheng også fremmes noen betraktninger på den internasjonale utviklingen fremover, samt forfatterens synspunkter *de lege ferenda*.

1.4.1 Avgrensninger

Oppgavens tema gjør det nærliggende å drøfte flere problemstillinger som står i sammenheng til hovedproblemstillingen. Forfatter har imidlertid sett seg nødt til å avgrense mot flere av disse problemstillingene av mangel på tid og plass i oppgaven.

Det vil bli avgrenset fra problemstillinger som knytter seg opp til kriminalrettslig forfølgning i internasjonal rett, da dette er et helt eget rettsområde innenfor internasjonal rett. Oppgaven vil også avgrenses mot problemstillinger knyttet opp mot immunitet.

I tilknytning til redegjørelsen for håndheving, vil det også avgrenses fra rettslige interesse og sakstilknytning.

Det vil også avgrenses fra avskrivelse av ansvar, og i denne sammenheng problemstillinger knyttet opp mot *force majeure*, nødrett og konflikt med regler *jus cogens*.

1.5 Rettskilder og metode

1.5.1 Relevante rettskilder og tolkningsprinsipper

Utgangspunktet i folkeretten er at enhver stat er suveren, og innehar alle rettigheter på eget territorium. I dette ligger det også en klar plikt for stater til å respektere andre staters suverenitet.⁸ Det er først og fremst internasjonale sedvaner og internasjonale avtaler som kan begrense statenes suverenitet. Ved å begrense statens suverenitet vil statene være forpliktet til å handle eller unnlate å handle, på en bestemt måte. Det er med andre ord statenes internasjonale forpliktelser som utgjør grunnlaget for at statene kan ansvarliggjøres i internasjonal rett.⁹

⁸ Ruud og Ulfstein, side 21-22

⁹ *ibid*

Traktater og sedvaner vil derfor være sentrale rettskilder i oppgaven. Ved tolkning av traktater er det Wienkonvensjonen om traktatretten¹⁰ som legger føringene for hvordan traktater skal tolkes. Wienkonvensjonens tolkningsregler for traktater synes av Den internasjonale domstol (heretter domstolen) å kodifisere gjeldende rett, og vil derfor også være bindende for land som ikke har ratifisert traktaten, herunder blant annet Norge.¹¹

Med tanke på sedvaner som rettskildefaktor i internasjonal rett, fremgår det av vedtektene til Den internasjonale domstol artikkel 38 1. ledd, litra b, at sedvaner anerkjennes som rettskildefaktor¹². Det skal her ikke foretas en lengre utgreining om hvilke kvalitetskrav som stilles til en internasjonale sedvane, men bare bemerkes at internasjonale sedvaner ofte vil bli tillagt stor vekt ved tolkning av internasjonal rett.

Det skal også nevnes at alminnelige rettsgrunnsetninger kan være en relevant rettskilde.¹³ Med alminnelige rettsprinsipper siktes det til internasjonalt anerkjente prinsipper, som praktiseres i ulike lands rettssystemer. Prinsippene må også være egnet til å overføres fra nasjonal praksis til folkeretten.¹⁴

Traktater og sedvaner anses etter internasjonal rett som ”hard law”, som er rettslig bindende regler. Oppgaven vil også basere seg på såkalt ”soft law”. ”Soft law” vil typisk være resolusjoner, retningslinjer, arbeidsdokumenter og lignende som ikke anses å være rettslig bindende, men som likevel kan ha betydning ved vurderingen av hva som er gjeldende rett.¹⁵

Videre vil også dommer og avgjørelser være en relevant rettskildefaktor i internasjonal rett.¹⁶ Her må det imidlertid bemerkes at artikkel 59 i vedtektene til Den internasjonale domstol slår det fast at avgjørelser fra domstolen ikke er bindende for andre enn partene i den aktuelle saken. Praksis vil likevel være av betydning, i særlig grad for å avdekke det nærmere innholdet av reglene i internasjonale sedvaner, men praksis fra domstolen er ikke å anse som prejudikater.

¹⁰ Wien konvensjonen om traktatretten, 23. mai 1969

¹¹ Den internasjonale domstol, ”Case concerning the application of the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide”, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, 26 februar 2007, avsnitt 160, samt dommens henvisninger til domstolens tidligere praksis.

¹² Vedtektene til Den internasjonale domstol - Vedlegg til FN pakten av 26. Juni 1945

¹³ *op. cit.* artikkel 38 1. ledd litra c)

¹⁴ Ruud og Ulfstein, side 58

¹⁵ *op. cit.* side 25

¹⁶ Vedtektene til Den internasjonale domstol, artikkel 38, 1. ledd, litra d

Det eksisterer i dag en rekke internasjonale organisasjoner, domstoler og råd som avgir beslutninger, anbefalinger og dommer. Den Internasjonale domstol fremstår som den domstol med størst legitimitet. Domstolen er formelt en del av FN jfr. FN-paktens¹⁷ artikkel 7.

Domstolens kompetanse og legitimitet fremgår av FN paktens kapittel 14. Det følger av artikkel 92 at Domstolens vedtekter skal anses som en integrert del av pakten. Det medfører at alle FNs medlemsland også har ratifisert domstolens vedtekter, noe som derimot ikke betyr at de har samtykket i at domstolen har jurisdiksjon og kompetanse til å fatte avgjørelser med medlemslandene som parter.

Domstolens stedlige jurisdiksjon er regulert i artikkel 36 i statuttene. Her fremgår det at partene i en tvist enten kan avtale særskilt at Domstolen skal ha kompetanse i den konkrete sak, eller at jurisdiksjon på forhånd er godkjent av partene. Statene har også anledning til på forhånd å godkjenne domstolens kompetanse.

¹⁷ FN paktens av 26. Juni 1945

Kapittel 2: Statens Direkte Ansvar

2.1 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts

International Law Commission (heretter Folkerettskommisjonen) er et underorgan av FN. Folkerettskommisjonen er et ekspertorgan bestående av 34 medlemmer, valgt av FNs Generalforsamling. Kommisjonen ble opprettet i 1947, og yter et viktig bidrag til kodifisering og utvikling av folkeretten ved å drøfte folkerettslige problemstillinger og utarbeide utkast til internasjonale konvensjoner.¹⁸

Folkerettskommisjonen har utarbeidet et utkast til regler for statsansvar (heretter “utkast til regler for statsansvar” eller “utkastet”).¹⁹ Utkastet ble vedtatt som resolusjon av FNs generalforsamling den 12. desember 2001.²⁰ Folkerettskommisjonens utkast til regler for statsansvar er ikke rettslig bindende, men anses for å være en kodifisering av gjeldende rett, og i denne sammenheng vises det til folkerettskommisjonens generelle kommentarer til utkastet:

“These articles seek to formulate, by way of codification and progressive development, the basic rules of international law concerning the responsibility of States for their internationally wrongful acts.”²¹

Man må likevel legge til grunn at utkastet i seg selv, ikke er å anse som en rettslig bindende. Med det menes det at dokumentet kan bidra til å klarlegge hva som er *de lege lata*, men det er internasjonal praksis og sedvaner, som legger føringer på om utkastets artikler er rettslig bindende regler. Det vil også bli vist til relevant praksis i tilknytning til aktuelle regel.

¹⁸ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/folkerett/alminnelig-folkerett.html?id=434476>
(sist åpnet 12/10/2010)

¹⁹ Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001)
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf
(sist åpnet 14/12/2010)

²⁰ General Assembly 56th Session 2001, Resolution 56/83, Responsibility of States for Internationally wrongful acts.

²¹ Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, (heretter folkerettskommisjonens kommentarer)
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

Det skal her bare konstateres at fremstillingen ikke er en utømmende behandling av de regler som omfatter statsansvar for private aktører i utkastet. Fremstillingen vil fokusere på de bestemmelsene forfatter anser som mest relevant i forhold til problemstillingen.

2.2 Internationally wrongful acts

Utkastet til regler for statsansvar artikkel 1 slår fast at alle “internationally wrongful acts” (internasjonalt ulovlige handlinger)²² begått av stater, medfører internasjonalt ansvar for den aktuelle staten. Det er derfor nødvendig å se nærmere på hva som er å anse som en internasjonalt ulovlig handling.

Problemstillingen er hva skal betegnes som en internasjonal ulovlig handling.

I juridisk teori skilles det mellom primære og sekundære regler i internasjonal rett.²³ Med primære regler siktes det til regler, som fastslår hva internasjonalt ulovlige handlinger konkret er.²⁴ For eksempel at en stat ikke kan gå til krig mot en annen stat. Sekundære regler fastslår på den annen side hvem som er ansvarlige, og hvilke konsekvenser overtredelsen av den primære regelen vil medføre.²⁵ Det vil for eksempel være regler som sier noe om konsekvensene for en stat som utøver en ulovlig krig.

Folkerettskommisjonens hadde opprinnelig planlagt å behandle både primære og sekundære regler, men besluttet å ikke ta med de primære reglene. Crawford uttalte om dette: “...*The distinction between primary and secondary rules of responsibility, was indispensable. Without such a distinction, there was the constant danger of trying to do too much, in effect, of telling State what kinds of obligations they can have.*”²⁶

Utkastets artikkel 2 inneholder likevel en generell definisjon på når det foreligger en internasjonal ulovlig handling av en stat. Artikkel 2 fastslår at både faktiske handlinger, men også unnlatelser vil kunne medføre at ansvar oppstår. Videre er det to vilkår for at en stats handlinger kan medføre ansvar etter internasjonal rett. For det første må handlingen kunne

²² min oversettelse

²³ James Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge 2002. side 14-16

²⁴ *ibid*

²⁵ *ibid*

²⁶ *Ibid*

tilskrives staten, og for det andre må handlingen være et brudd på statens internasjonale forpliktelser.

Det er hensiktsmessig å først spørre om hva som er en stats internasjonale forpliktelser. Det følger av utkastets artikkel 3, at hva som i det enkelte tilfelle er å anse som en internasjonal forpliktelse, reguleres av internasjonal rett. Hvilke rettigheter og plikter som følger av internasjonal rett må avgjøres på bakgrunn av en tolkning av internasjonale sedvaner, internasjonale avtaler og rettslige prinsipper.²⁷ Det er å anse som en henvisning til de primære reglene som regulerer statsansvaret.

Konklusjonen er at statenes plikter beror på en tolkning av de primære reglene, hvor staten er forpliktet til å handle på en bestemt måte, ovenfor en eller flere andre stater.

Hva kreves så for at en handling skal kunne tilskrives staten? Tilskrivelse av ansvar reguleres blant annet av de øvrige artiklene i utkastet. Det er rimelig å legge til grunn utkastets artikkel 4 som et generelt utgangspunkt. Artikkelen fastslår at en stat er ansvarlig for sine organers handlinger

Temaet for oppgaven er imidlertid på hvilken måte private aktørers handlinger kan tilskrives staten. I denne sammenheng skal det vises til flere bestemmelser i utkastet, som regulerer hvordan private aktørers handlinger kan tilskrives staten. Først skal det imidlertid sies noe om om hvilke ansvarsgrunnlag som gjelder ved spørsmål om statene kan ansvarliggjøres.

2.2.1 Objektivt eller subjektivt ansvar

I Norge stilles det forskjellige krav til skyld eller aktsomhet ved spørsmål om ansvar skal inntre. For eksempel er hovedregelen for alminnelig erstatningsansvar at den ansvarlige må ha utvist *culpa* eller skyld jfr. Høyesteretts praksis²⁸. Høyesterett har også slått fast at det under visse vilkår kan foreligge et objektivt ansvar.²⁹ I tillegg er også simpel og grov uaktsomhet et

²⁷ Se kapittel 1.5.1 om relevante rettskilder og tolkningsprinsipper, og redegjørelsen for vedtektene til Den internasjonale domstol, artikkel 38 1. ledd

²⁸ Se for eksempel Høyesteretts behandling av culpanormen i Rt. 1995 s. 1350 og Rt. 1998 s. 1924

²⁹ Objektivt ansvar vil typisk inntre hvor innehaveren av en risikofylt virksomhet/ farlig bedrift er nærmere til å bære risikoen for hendelige uhell, enn den tilfeldig skadelidte som rammes. Se for eksempel høyesteretts behandling av det objektive ansvaret i Rt. 1939 s. 766 og Rt. 2003 s. 1546

etablerte skyldkrav i norsk rett. Dette er imidlertid nasjonale skyldkrav, men likeartede skyldkrav i internasjonal rett vil nødvendigvis ikke tilsvare de samme vurderingene som gjøres i nasjonal rett.

Spørsmålet som stilles her, er på hvilket ansvarsgrunnlag statene kan bli ansvarlige for private aktørers internasjonalt ulovlige handlinger.

Det er i juridisk teori ulike syn på hvilket ansvarsgrunnlag som skal legges til grunn, for å fastslå om staten kan ansvarliggjøres. På den ene siden hevdes det at stater kan være ansvarlige for private aktører på objektivt grunnlag. Brownlie hevder for eksempel at:

“It is believed that the practice of states and the jurisprudence of arbitral tribunals and the International Court have followed the theory of objective responsibility as a general principle (which may be modified or excluded in certain cases).”³⁰

Brownlie viser til flere eksempler fra internasjonal praksis, som han tar til støtte for at det objektive ansvarsgrunnlaget må anses å være det alminnelige ansvarsgrunnlaget for statsansvar.

På den annen side synes Shaw å ha en annen oppfatning, og uttaler følgende om subjektivt ansvar i tilknytning til det objektive ansvaret:

“To be contrasted with this approach is the subjective responsibility concept (the fault theory) and this emphasises that an element of intentional (dolus) or negligent (culpa) conduct on the part of the person concerned is necessary before his state can be rendered liable for any injury caused”³¹

Shaw erkjenner at det er ulike syn på hvilken type ansvarsgrunnlag som gjelder for stater i tilknytning til private aktører,³² men tolker praksis på en annen måte enn Brownlie, og viser til at staten hovedsakelig vil være ansvarlig i saker hvor statens representanter har opptrådt culpøst.³³

Det ble innledningsvis nevnt at uaktsomhet i visse tilfeller kan etablere statsansvar. I den sammenheng skal det vises til prinsippet om *due diligence*, som i norsk rett har blitt oversatt

³⁰ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, 7. utgave, New York 2008, s. 437-438

³¹ Malcolm Shaw, *International Law*, 4. utgave, Cambridge 1997, s. 545-546

³² Shaw, side 545-546

³³ Shaw, side 440 flg.

til krav om aktsomhet³⁴. Prinsippet kan anses for å være en handlingsnorm for hvordan stater skal forholde seg, for å oppfylle sine forpliktelser.³⁵ Om handlingsnormer og due diligence vil det bli nærmere redegjort for i kapitel 3 om indirekte statsansvar.

I kommentarutgaven til Folkerettskommisjonens utkast til regler for statsansvar sies det noe om hvilke ansvarsgrunnlag som kan gjøres gjeldende:

*“Whether responsibility is “objective” or “subjective” in this sense depends on the circumstances, including the content of the primary obligation in question. The articles lay down no general rule in that regard. The same is true of other standards, whether they involve some degree of fault, culpability, negligence or want of due diligence. Such standards vary from one context to another for reasons which essentially relate to the object and purpose of the treaty provision or other rule giving rise to the primary obligation.”*³⁶

Kommentarens uttalelse må forstås slik at det ikke foreligger noen generell regel om hvilket ansvarsgrunnlag staten kan ansvarliggjøre på. For å fastslå hvilket ansvarsgrunnlag som skal anvendes i forhold til den enkelte artikkel i utkastet, må det foretas en tolkning av den primære regelen som gjøres gjeldende.

Det leder videre til den første ansvarsregel som det skal redegjøres for.

2.3 Article 5 - Conduct of persons or entities exercising elements of governmental authority

Det eksisterer ikke en offisiell norsk oversettelse av utkastets artikkel 5, og det synes derfor å være hensiktsmessig å sitere artikkelen i sin helhet:

“The conduct of a person or entity which is not an organ of the State under article 4 but which is empowered by the law of that state to exercise elements of the governmental authority shall be considered an act of the State under international law, provided the person or entity is acting in that capacity in the particular instance.”

³⁴ Ruud og Ulfstein, side 239-240

³⁵ Robert P. Barnidge jr, “The Due Diligence Principle Under International Law” i *International Community Law Review*, (2006), Volume 8, Number 1, side 81-121 (s. 15-16)

³⁶ Folkerettskommisjonens kommentarer, side 34

Før det skal redegjøres nærmere for innholdet i artikkel 5, ble det ovenfor vist til at utkastets artikkel 4 er et naturlig utgangspunkt for tilskrivelse av ansvar til staten. Utkastets artikkel 4 etablerer et statlig ansvar for alle organer som har status som offentlige organer. Det er i utgangspunktet ikke betenkelig at staten er ansvarlig for offentlige organenes handlinger. Det er imidlertid mer prinsipielt betenkelig at staten er ansvarlig for private aktører, som normalt er underlagt nasjonal jurisdiksjon.

Det synes derfor hensiktsmessig å anse utkastets artikkel 5 som en unntaksbestemmelse fra hovedregelen i artikkel 4. Artikkel 5 har i internasjonal praksis blitt ansett for å være en kodifisering av gjeldende rett.³⁷

Artikkel 5 stiller flere vilkår som trenger en nærmere redegjørelse og analyse.

2.3.1 De private aktørene

Problemstillingen er hvilke private aktørers som omfattes av artikkel 5.

Det naturlige utgangspunktet vil her være ordlyden i artikkel 5, hvor det fremgår at følgende aktører omfattes av bestemmelsen: “person or entity which is not an organ of the State under article 4.”

På denne bakgrunn må man kunne legge til grunn at fysiske personer er inkludert som subjekter i bestemmelsen. Det er imidlertid noe uklart hvilke aktører som omfattes av begrepet “entity”. I den sammenheng er det hensiktsmessig å vise til Folkerettskommisjonens kommentarer til utkastets artikkel 5:

“The generic term “entity” reflects the wide variety of bodies which though not organs, may be empowered by the law of a State to exercise elements of governmental authority. They may include public corporations, semi-public entities, public agencies of various kinds and even, in special cases, private companies, provided that in each case the entity is empowered by the law of the State to exercise functions of a public character normally exercised by State organs...”³⁸

Kommentarene må forstås slik at Folkerettskommisjonen har valgt å bruke begrepet “entity” på grunn av ordets flertydighet. Det avgjørende synes ikke å være hvilken struktur enheten

³⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (heretter Jugoslavia tribunalet), *The Prosecutor v. Duško Tadic*, case number IT-94-1-A, 15. juli 1999, side 44, fotnote 129

³⁸ Folkerettskommisjonens kommentarer, side 43

har, og det følger av kommentarene at bestemmelsen kan omfatte svært ulike typer av selskaper, og herunder vil også private selskaper kunne falle inn under bestemmelsen.

Det som synes å være det avgjørende for at artikkel 5 skal komme til anvendelse, er om den private aktøren er delegert offentlig kompetanse i lovs form.

2.3.2 Lovkravet

Artikkel 5 stiller krav om at personen eller enheten må være gitt offentlig kompetanse i lovs form. Det følger av formuleringen:

”... But which is empowered by the law of that state to exercise elements of the governmental authority.”

Problemstillingen er hvordan lovkravet i artikkel 5 skal forstås.

Ordlyden taler i retning av at det må være gitt en fullmakt til aaktøren for å utøve offentlig myndighet, og at denne fullmakten må være gitt i lovs form. Det er likevel uklart hvilke kvalitetskrav bestemmelsen stiller til den aktuelle loven hvor fullmakten blir gitt.

Nasjonalstatene operer med ulike lovgivningsmetoder, og den offentlige kompetansen kan tenkes å bli gitt med ulike typer av lover. Er det for eksempel et krav om at myndigheten må være gitt i formell lov, eller vil bestemmelsen også inkludere kompetanse som er tildelt i gjennom eksempelvis forskrifter eller sedvaner?

Kommentarene synes ikke å belyse problemstillingen, men det som kan trekkes ut fra ordlyden er at det er formuleringen *“law of that state”* som utgjør tolkningsgrunnlaget, og at det er i denne sammenheng man må se lovkravet. Med det mener jeg at spørsmålet om det eksisterer en tilstrekkelig nasjonal hjemmel for å delegere den offentlige kompetansen, må bero på en helhetsvurdering av det nasjonale rettssystemet hvor fullmakten er gitt.

Nasjonalstatene består av ulike typer av rettssamfunn. og har ulike lovgivningsmetoder. Med å vise til at det er *“law of that state”*, sørger man for å ta hensyn til ulike tradisjoner og praksis.

Det synes da rimelig å legge til grunn at lovkravet må tolkes på bakgrunn av nasjonale tradisjoner og praksis, for å avgjøre om det foreligger en tilstrekkelig klar lovhjemmel for å delegere offentlig myndighet

Det medfører at man trolig i stater med common law tradisjoner, vil kunne legge til grunn at sedvaner vil være et tilstrekkelig til å oppfylle kravet om at fullmakten er gitt i lovs form. På den annen side vil sedvaner trolig ikke være tilstrekkelig i land med civil law tradisjoner.

Konklusjonen er at man må vurdere hvert tilfelle konkret - ut fra nasjonal praksis og tradisjon, for å avgjøre om det foreligger en tilstrekkelig klar lovhjemmel for fullmakten om delegering av offentlig kompetanse.

2.3.3 Delegering av offentlige kompetanse

Vilkåret om delegering av offentlige kompetanse fremstår som det avgjørende vilkår, for at artikkel 5 skal komme til anvendelse.

Problemstilling er her hvilken offentlig kompetanse som må være gitt for at ansvar skal inntre.

Ordlyden som er gjenstand for drøftelse er: “elements of the governmental authority”.

Det vil i det enkelte land være ulik praksis på hva som er å anse som offentlig myndighet. Det som i en stat anses som offentlig myndighet, kan nok i annen stat anses å være et privat anliggende.

For det første må man stille spørsmål om hvordan hvordan begrepet “governmental authority” skal forstås? Ordlyden i seg selv synes ikke å avklare hvordan begrepet skal forstås. På den ene siden kan man forstå begrepet som en generell standard. Med det siktes det til at begrepet viser til en internasjonal standard om hvilke oppgaver som skal anses å være offentlig myndighet. På den annen side kan man legge til grunn en dynamisk tolkning, hvor man på samme måte som lovkravet, tar i betraktning statens tradisjoner og praksis på fordelingen av offentlig myndighet og privat autonomi.

Fordelen med å ha en generell standard er at det skaper forutberegnelighet. Det vil nok ofte være av interesse for en eventuell tredjemann, å kjenne til om den aktuelle aktøren handler med offentlig myndighet, eller om aktøren for eksempel er å anse som et privat selskap. På den andre side kan det fremstå som urimelig å ansvarliggjøre stater for private aktørers handlinger, hvis aktørene er å anse som private selskaper etter nasjonal rett og tradisjon.

Spørsmålet er drøftet i kommentarene til utkastet for regler om statsansvar, hvor de uttaler følgende:

“Article 5 does not attempt to identify precisely the scope of “governmental authority” for the purpose of attribution of the conduct of an entity to the State. Beyond a certain limit, what is regarded as “governmental” depends on the particular society, its history and traditions. Of particular importance will be not just the content of the powers, but the way they are conferred on an entity, the purposes for which they are to be exercised and the extent to which the entity is accountable to government for their exercise. These are essentially questions of the application of a general standard to varied circumstances.”³⁹

Det fremheves i kommentarene at “governmental authority” er en generell standard. Den generelle standarden må imidlertid tolkes på bakgrunn av landets samfunn, historie og tradisjoner. Først og fremst vil naturligvis innholdet av den offentlige myndigheten være av stor betydning for å avgjøre om vilkåret kan anses oppfylt, men det vil også være relevant hvordan utøvelsen av den relevante myndigheten har vært praktisert tidligere.

Det følger videre av kommentarene at man også må ta i betraktning hvordan den private aktøren disponerer den offentlige myndigheten. I denne sammenheng er det rimelig å legge til grunn at det i større grad er grunn til å ansvarliggjøre staten, i tilfelle hvor private har fullmakt til å foreta skjønsmessige vurderinger. Ved strengt bundet utøvelse av offentlig myndighet vil den private aktøren i mindre grad ha innvirkning på anvendelsen av den offentlige myndigheten. I tillegg vil det også være relevant i hvilken grad staten er ansvarlig for den private aktørens utøvelse av fullmakten. Med dette menes det nok at hvis det allerede foreligger et system hvor staten kan ansvarliggjøres ved klage eller lignende, vil det ikke være nødvendig å anvende utkastets artikkel 5 som grunnlag for å ansvarliggjøre staten.

Det andre spørsmålet som er naturlig å stille i relasjon til problemstillingen, er hvordan tilknytningen “elements” skal forstås i sammenheng med “governmental authority”. Ordlyden i seg selv taler for at bestemmelsen skal omfatte alle former for offentlig myndighet, også det som kan anses som svært begrensede, eller spesielle typer offentlig myndighet. Det støttes og av kommentarutgaven:

“Instead, article 5 refers to the true common feature, namely that these entities are empowered, if only to a limited extent or in a specific context, to exercise specified elements of governmental authority.”⁴⁰

³⁹ Folkerettskommisjonens kommentarer, side 43

⁴⁰ Folkerettskommisjonens kommentarer side 43

Uttalelsen i kommentarene utelater liten tvil om at det vil være tilstrekkelig med begrensede eller spesifikke typer av myndighet.

Konklusjonen er at for å avgjøre om det foreligger en delegert kompetanse av offentlig myndighet, må det gjøres en helhetlig vurdering av forholdene som gjør seg gjeldende i den enkelte stat. Men den nedre grensen for hva som skal regnes som offentlig myndighet må nok settes lavt.

2.3.4 Kravet til årsakssammenheng

Det følger videre av artikkel 5: “...*Provided the person or entity is acting in that capacity in the particular instance.*”

Setningen må forstås slik at den ulovlige handlingen må være utført i sammenheng med den offentlige kompetansen den private aktøren er gitt. Det må derfor legges til grunn at det stilles krav om årsakssammenheng mellom den ulovlige handlingen, og den offentlige myndigheten aktøren er gitt.

Det kan for eksempel ikke etableres et statsansvar etter denne bestemmelse, for handlinger som ikke kan relateres til den offentlige myndighet aktøren er gitt fulmakt til å utøve.

2.3.5 Oppsummering og vurdering av regelen

Utkastets artikkel 5 regulerer statsansvar i tilfeller hvor det er delegert offentlig myndighet til private aktører. Regelen fastslår at de private aktørene *de facto* er å anse som statens organer.

Bestemmelsen synes på den måte å være en logisk forlengelse av utgangspunktet i artikkel 4, om at staten bare er ansvarlige for organer.

Et aktuelt eksempel hvor regelen kan tenkes anvendt er i forbindelse med oljeselskaper, og oljeselskapers ulovlige handlinger knyttet til miljøkriminalitet. Det er ikke uvanlig at oljeselskaper er offentlig eide, og hvor grensen mellom selskapets private og offentlige side kan være uklar. Hvis slike selskaper ved oljeutvinning i andre land, begår ulovlige handlinger kan staten tenkes å måtte holdes ansvarlig med hensyn til regelen i artikkel 5.

Et annet aktuelt eksempel som kan nevnes i sammenheng med artikkel 5, er privatisering av fengsel og straffegjennomføring i særlig USA. Drift av fengsler og gjennomføring av straff

må anses å tradisjonelt være offentlig myndighet. Som et utgangspunkt synes det derfor ikke utenkelig at staten må holdes ansvarlig, hvis de private aktørene begår internasjonalt ulovlige handlinger ved driften av fengslet. Dette er sagt på et generelt grunnlag for å illustrere hvordan artikkel 5 kan tenkes anvendt.

2.4 Article 8 – Conduct directed or controlled by a state

Artikkel artikkel 8 dreier seg om private private aktører som handler under statlig instruksjon, styring eller kontroll.

Det er her hensiktsmessig å gjengi utkastets artikkel 8 i sin helhet:

“The conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact acting on the instructions of, or under the direction or control of, that State in carrying out the conduct.”

På bakgrunn av ordlyden kan man si at ansvar i artikkel 8 kan oppstå hvor en person eller en gruppe av personer handler på statens instruksjoner, eller under styring eller under kontroll av staten.⁴¹ Da vilkårene er adskilt med “or”, taler det for at de tre vilkårene er alternative. Det vil da redegjøres for hvert enkelt av vilkårene for å avklare hva begrepene omfatter.

Før det skal redegjøres for de tre alternative vilkårene, er det imidlertid nødvendig å se nærmere på hvilke private aktører staten kan være ansvarlige for.

2.4.1 De private aktørene

Problemstillingen er hvilke private aktører som kan aktivere statens ansvar etter artikkel 8.

Det følger av bestemmelsens ordlyd at det er handlingene til en “person or group of persons” som kan være gjenstand for statsansvar. Det må være klart at formuleringen sikter til enkeltindivider, så vel som en gruppe av personer.

Det fremstår imidlertid noe uklart hva som menes med en gruppe av personer, da det kan omfatte mange ulike typer av sammenslutninger. Et sentralt spørsmål vil derfor være om for eksempel selskaper er å anse som en gruppe av personer.

⁴¹ Min oversettelse

Det kan her være nyttig å vise til utkastets artikkel 5, og begrepet “entity” som var valgt nettopp på grunn av ordets flertydighet. Med tanke på at det i artikkel 8 bare er vist til en person eller gruppe av personer, taler det for at juridiske personer ikke skal være omfattet.

I kommentarene til Folkerettskommisjonens artikler for statsansvar uttales imidlertid følgende:

“Article 8 uses the words “person or group of persons”, reflecting the fact that conduct covered by the article may be that of a group lacking separate legal personality but acting on a de facto basis. Thus, while a State may authorize conduct by a legal entity such as a corporation, it may also deal with aggregates of individuals or groups that do not have legal personality but are nonetheless acting as a collective.”⁴²

Kommentarene til artikkel 8 utelater her liten tvil om at bestemmelsen omfatter individer, grupper av individer som ikke anses som juridiske personer, så vel som juridiske personer.

Bestemmelsen synes derfor å omfatte private aktører, uten noen særlig begrensninger til struktur på grupper, sammenslutninger og selskaper.

Da struktur på gruppen eller sammenslutningen ikke synes å være avgjørende, må man se nærmere på hvilken ansvarsregel artikkel 8 oppstiller.

2.4.2 Instruksjoner, ordre eller kontroll

Problemstillingen er hvordan de ulike ansvarsvilkårene i artikkel 8 skal forstås.

Ansvarsvilkårene er de tre alternativene; “acting on the instructions of, or under the direction or control of...”

Umiddelbart fremstår begrepet “acting on the instructions” eller handle under instruksjon/ordre⁴³ som et konkret vilkår. En ordre må i denne sammenheng forstås som at staten forplikter private aktører til å handle eller å unnlate en handling. I det tilfelle at staten har gitt en ordre til private aktører om å handle i strid med internasjonal rett, vil vilkåret trolig være oppfylt.

Kommentarene til utkastet synes ikke å belyse hvordan man skal forstå instruksjonsbegrepet. Det vil derfor først sees nærmere på de andre vilkårene. I den sammenheng skal det bare

⁴² Folkerettskommisjonens kommentarer, side 49

⁴³ Stor norsk-engelsk ordbok, Kunnskapsforlaget, Oslo 2010. Se også (<http://www.ordnett.no>)

bemerket at de to vilkårene “under the direction or control” i all hovedsak synes å være sammenfallende,⁴⁴ sett i forhold til den første formuleringen, “acting on the instructions,” som beskriver en noe annen situasjon. Begrepene “under the direction or control” vil derfor bli behandlet sammen.

Begrepene “under the direction or control of”, som kan oversettes med under styring eller kontroll,⁴⁵ er i motsetninger til instruksjoner en noe mer upresis standard. Spørsmålet som må stilles er i hvilken grad av kontroll staten må være, for at bestemmelsen skal komme til anvendelse.

I kommentarene henvises det til saken Nicaragua v. USA⁴⁶ fra Den internasjonale domstol, for hvordan vilkåret om statens kontroll skal forstås. Spørsmålet for domstolen var blant annet om USA kunne holdes ansvarlige for den paramilitære organisasjonen Contras handlinger i Nicaragua. Contras hadde blant annet stått bak et opprør mot den nicaraguanske statsmakt.

For å belyse problemstillingen i sammenheng med kravet til kontroll, får særlig avsnitt 115 fra Nicaragua saken betydning:

“The Court has taken the view (paragraph 110 above) that United States participation, even if preponderant or decisive, in the financing, organizing, training, supplying and equipping of the contras, the selection of its military or paramilitary targets, and the planning of the whole of its operation, is still insufficient in itself...”

Og videre:

“All the forms of United States participation mentioned above, and even the general control by the respondent State over a force with a high degree of dependency on it, would not in themselves mean, without further evidence, that the United States directed or enforced the perpetration of the acts contrary to human rights and humanitarian law alleged by the applicant State. Such acts could well be committed by members of the contras without the control of the United States. “

Og endelig:

⁴⁴ Folkerettskomisjonens kommentarer, side 47

⁴⁵ Stor norsk-engelsk ordbok, Kunnskapsforlaget, Oslo 2010. Se også (<http://www.ordnett.no>)

⁴⁶ Den internasjonale domstol, “Military and Paramilitary activities in and against Nicaragua,” *Nicaragua v. United States of America*, dom 27. juni 1986, s. 104

“For this conduct to give rise to legal responsibility of the United States, it would in principle have to be proved that that State had effective control of the military or paramilitary operations in the course of which the alleged violations were committed.”

Den internasjonale domstol tar først for seg hvilken forbindelse det var mellom de paramilitære styrkene Contras og USA. Domstolen fremhevet blant annet at USA hadde stått for finansiering, organisering, trening, forsyning og utstyr til Contras. Domstolen legger grunn at USA hadde en generell kontroll over Contras, men at det ikke er tilstrekkelig i forhold til å etablere ansvar etter regelen i utkastets artikkel 5.

Deretter uttaler domstolen seg om det som må være det sentrale i forhold til forståelsen av kravet til kontroll i artikkel 8. For at de aktuelle handlingene skal skape ansvar, må staten inneha en effektiv kontroll over de paramilitære styrkene, i forbindelse med de aktuelle handlingene.

I kommentarene til artikkel 8 vises det også til en avgjørelse fra Det internasjonale krigsforbrytertribunalet for det tidligere Jugoslavia,⁴⁷ (heretter Jugoslavia tribunalet) som inntar et annet syn på forståelsen av regelen bak artikkel 8.

Saken dreide seg om Duško Tadić som var tiltalt for flere forbrytelser mot menneskeheten. For at Jugoslavia tribunalet kunne behandle saken som en internasjonal konflikt og på den måte ha jurisdiksjon i saken, måtte tribunalet ta stilling til om Tadić handlet under kontroll av Serbiske myndigheter. Det er i denne sammenheng tribunalet vurderer kravet til kontroll, i utkastets artikkel 8.

Jugoslavia tribunalet tar utgangspunkt i Den internasjonale domstols avgjørelse i Nicaragua saken og kravet til effektiv kontroll, som det er vist til ovenfor. Om Nicaragua saken uttaler Jugoslavia tribunalet følgende:

“The Appeals Chamber, with respect, does not hold the Nicaragua test to be persuasive. There are two ground supporting this conclusion...”⁴⁸

Tribunalet drøfter deretter videre om grunnlaget for at de inntar en annet syn på kravet til kontroll, i forhold til Den internasjonale domstol avgjørelse i Nicaragua saken:

⁴⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *Prosecutor v. Duško Tadić*, ankebehandling 5. juli 1999

⁴⁸ *op. cit.* side 47

“The requirement of international law for the attribution to States of acts performed by private individuals is that the State exercises control over the individuals. The degree of control may, however, vary according to the factual circumstances of each case. The Appeals Chamber fails to see why in each and every circumstance international law should require a high threshold for the test of control. Rather, various situations may be distinguished.”⁴⁹

Tribunalet viser først til at kravet til kontroll må variere i forhold til de faktiske omstendighetene i saken, og videre at den omfattende standarden til effektiv kontroll fra Nicaragua saken ikke kan legges til grunn som en fast standard, uavhengig av de faktiske omstendighetene i saken.

Deretter viser Jugoslavia tribunalet til flere forskjellige eksempler hvor de hevder at det ikke er rimelig å legge til grunn standarden om effektiv kontroll. Blant annet hevder domstolen at kontrollkravet er vesentlig forskjellig for individer på den ene siden, og i forhold til grupper og sammenslutninger på den andre siden.

I den anledning er følgende sitat av betydning:

“One should distinguish the situation of individuals acting on behalf of a State without specific instructions, from that of individuals making up an organised and hierarchically structured group, such as a military unit or, in case of war or civil strife, armed bands of irregulars or rebels.

Plainly, an organised group differs from an individual in that the former normally has a structure, a chain of command and a set of rules as well as the outward symbols of authority. Normally a member of the group does not act on his own but conforms to the standards prevailing in the group and is subject to the authority of the head of the group. Consequently, for the attribution to a State of acts of these groups it is sufficient to require that the group as a whole be under the overall control of the State.”⁵⁰

Jugoslavia tribunalet argumenterer ut fra utgangspunktet om at kravet til kontroll må variere etter de faktiske omstendighetene i saken som nevnt ovenfor. I denne sammenheng hevder tribunalet at organiserte grupper i mye større grad enn individer, har en hierarkisk struktur og gruppementalitet. I tillegg vil grupper i motsetning til individer fremstå med en samlet autoritet utad. Tribunalet fremhever også at medlemmer i gruppen ofte forholder seg til gruppens regler og ordre, og vil derfor i mindre grad handle på eget initiativ.

⁴⁹ *op. cit.* side 48

⁵⁰ *op. cit.* side 49

Det er Jugoslavia tribunalets oppfatning at det vil være tilstrekkelig å stille et krav om overordnet kontroll for at staten skal tilskrives ansvar for slike grupper.

Jugoslavia tribunalet konkluderte i saken med at Tadić som ansvarlig for sin gruppe, var under overordnet kontroll av Serbiske myndigheter og at dette oppfylte kravene i artikkel 8. Saken ble derfor ansett å være internasjonal, og det medførte at tribunalet hadde jurisdiksjon i saken.

Den internasjonale domstol har i ettertid av Tadić saken fra Jugoslavia tribunalet fattet en ny avgjørelse som omhandler kravet til kontroll i artikkel 8. I Genocide saken⁵¹ var det blant annet spørsmål om Serbia kunne holdes ansvarlig for Srebrenica massakren. Domstolen tar her stilling til Jugoslavia tribunalets oppfatning om at det vil være tilstrekkelig å stille et krav om overordnet kontroll for organiserte grupper, for å oppfylle vilkåret i artikkel 8.

Av sentral betydning blir her følgende sitat fra side 144:

“It must next be noted that the “overall control” test has the major drawback of broadening the scope of State responsibility well beyond the fundamental principle governing the law of international responsibility: a State is responsible only for its own conduct, that is to say the conduct of persons acting, on whatever basis, on its behalf.”⁵²

Domstolen hevder her at kravet til overordnet kontroll utvider statsansvaret til å gjelde langt utover utgangspunktet om at statene bare er ansvarlige for egne organer, og herunder personer som handler på statens vegne.

Den internasjonale domstol uttaler videre:

“This is so where an organ of the State gave the instructions or provided the direction pursuant to which the perpetrators of the wrongful act acted or where it exercised effective control over the action during which the wrong was committed. In this regard the “overall control” test is unsuitable, for it stretches too far, almost to breaking point, the connection which must exist between the conduct of a State’s organs and its international responsibility.”
53

⁵¹ Den internasjonale domstol, Case concerning the application of the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, 26 februar 2007

⁵² Den internasjonale domstol, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, side 144-145

⁵³ *Ibid*

Domstolen hevder at et krav til overordnet kontroll vil strekke, den sammenheng som må foreligge mellom staten og den private aktøren, til bristepunktet. Med dette mener domstolen at private aktører kan underlegges statens kontroll, bare når sammenhengen mellom stat og privat aktør er tilstrekkelig klar. Domstolen hevder at kravet til overordnet kontroll vil medføre at denne sammenhengen vil bli svært uklar.

Den internasjonale domstol konkluderer på bakgrunn av drøftelsen ovenfor at det er kravet til effektiv kontroll som er gjeldende rett.

I denne sammenheng kan det også være hensiktsmessig å vise til Folkerettskommisjonens utkast til regler for ansvar for internasjonale organisasjoner, som er vedlagt Folkerettskommisjonens 8. rapport for 2009.⁵⁴ Utkastets artikkel 6 om tilskrivelse av ansvar for organer og representanter som internasjonale organisasjoner disponerer på vegne av stater, kan belyse hvordan Folkerettskommisjonen vurderer kravet om kontroll i ettertid av Genocide saken.:

“The conduct of an organ of a State or an organ or agent of an international organization that is placed at the disposal of another international organization shall be considered under international law an act of the latter organization if the organization exercises effective control over that conduct.”⁵⁵

Det følger av den foreløpige bestemmelsen at Folkerettskommisjonen har valgt å benytte begrepet effektiv kontroll i forbindelse med tilskrivelse av ansvar til internasjonale organisasjoner. Vurderingen som må foretas etter denne bestemmelse er prinsipielt forskjellig fra regelen i artikkel 8 i utkastet til regler om statsansvar. Bestemmelsen synes likevel å belyse hvordan Folkerettskommisjonen anser at kravet til kontroll skal forstås i ettertid av Genocide saken.

Det avgjørende synes likevel å være avgjørelsene fra Den internasjonale domstol i Nicaragua og Genocide sakene. Konklusjonen er at man må legge til grunn en standard om effektiv kontroll ved vurderingen av kravet til kontroll i artikkel 8.

I Genocide saken uttaler Den internasjonale domstol også noe om vurderingene som må gjøres i tilknytning til vilkåret om instruksjon i artikkel 8. Det skal derfor kort redegjøres for domstolens synspunkter.

⁵⁴ International Law Commissions, report on the work of the sixty first session, 2009, 8th report, (UN DOC A/64/10) s. 64

⁵⁵ *Ibid*

Da domstolen slo fast at kravet til det er kravet til effektiv kontroll som må legges til grunn ved vurderingen av regelen i artikkel 8, går domstolen videre til å drøfte om serbiske myndigheter har handlet i strid med artikkel 8. Herunder også om Serbiske myndigheter hadde gitt instruks om å foreta massakren i Srebrenica.

I denne sammenheng er følgende uttalelse av betydning:

“The Applicant has not proved that instructions were issued by the federal authorities in Belgrade, or by any other organ of the FRY, to commit the massacres, still less that any such instructions were given with the specific intent (dolus specialis) characterizing the crime of genocide, which would have had to be present in order for the Respondent to be held responsible on this basis. All indications are to the contrary: that the decision to kill the adult male population of the Muslim community in Srebrenica was taken by some members of the VRS Main Staff, but without instructions from or effective control by the FRY.”⁵⁶

Domstolen fastslår først at det ikke er bevist at verken myndighetene i Beograd, eller øvrige organer hadde gitt instruksjoner om å gjennomføre massakrene i Srebrenica. Deretter sier domstolen at slike instruksjoner i alle fall ikke ble gitt med spesiell hensikt (dolus specialis), som kan knyttes konkret opp mot folkemordet. Til slutt uttaler domstolen det som må være det avgjørende; en eventuell instruks måtte ha vært knyttet konkret opp til at gruppen skulle gjennomføre massakren, for at staten kunne holdes ansvarlig.

Kravet om *dolus specialis* ved instruks, synes også å være i samsvar med kravet til effektiv kontroll. Man kan si at domstolen forutsetter at staten måtte ha kjent til den aktuelle handlingen, og likevel aktivt støttet den private aktøren i utføringen av handlingen, eller i alle fall ikke foretatt seg noe for å forhindre at handlingen ble utført.

Konklusjonen er at det stilles krav om at instruksjoner må omfatte dolus specialis, for at statsansvar kan inntre etter artikkel 8.

2.4.3 Myndighet til å binde staten

Det skal her redegjøres for hvilke personer og organer som har myndighet til å binde staten etter ansvarsregelen i artikkel 8.

⁵⁶ Den internasjonale domstol, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, side 148

Problemstillingen er hvem som kan gi en instruks, styre eller kontrollere en privat aktør, slik at staten blir å anse som ansvarlige.

Ordlyden i bestemmelsen er at det er staten som kan gi instruksjoner, styre og inneha kontroll for at vilkåret skal være oppfylt. Begrepet staten er imidlertid et noe uklart begrep, da det kan omfatte svært mye. I denne sammenheng er det hensiktsmessig å vise tilbake utgangspunktet for statsansvaret, og artikkel 4 om statens ansvar for egne organer.

I kommentarene til artikkel 4 sies det noe om begrepet staten, og i hvilken grad man kan legge til grunn definisjonen i artikkel 4 som utgangspunkt for drøftelsen om hvem som kan binde staten i artikkel 8.

I denne sammenheng er følgende sitat av interesse:

“Certain acts of individuals or entities which do not have the status of organs of the State may be attributed to the State in international law, and these cases are dealt with in later articles of this chapter. But the rule is nonetheless a point of departure. It defines the core cases of attribution, and it is a starting point for other cases. For example, under article 8 conduct which is authorized by the State, so as to be attributable to it, must have been authorized by an organ of the State, either directly or indirectly.”⁵⁷

I sitatet fra kommentarene slås det fast at definisjonen av “state organs” i artikkel 4, vil være et utgangspunkt for de øvrige artiklene om tilskrivelse av ansvar, og herunder artikkel 8. Det vil derfor legges til grunn at definisjonen av statens organer i artikkel 4, vil gjelde tilsvarende for artikkel 8.

Det skal derfor kort redegjøres for hvordan begrepet “state organs” defineres i artikkel 4.

Ordlyden i artikkel 4 sier for det første at organer skal anses å representere staten:

“...whatever position it holds in the organization of the State...”

Ordlyden taler på denne bakgrunn for at statsbegrepet nærmest er ubegrenset i forhold til den statlige organisasjon. Statsbegrepet er for eksempel ikke avgrenset til bare å gjelde høytstående organer i det statlige hierarkiet.

Dette blir også utdypet i kommentarenes avsnitt 7, hvor det uttales følgende:

“Nor is any distinction made at the level of principle between the acts of “superior” and “subordinate” officials, provided they are acting in their official capacity. This is expressed

⁵⁷ Folkerettskommisjonens kommentarer, side 40, avsnitt 2

in the phrase “whatever position it holds in the organization of the State” in article 4. No doubt lower-level officials may have a more restricted scope of activity and they may not be able to make final decisions. But conduct carried out by them in their official capacity is nonetheless attributable to the State for the purposes of article 4.”⁵⁸

Det er her interessant å merke seg at selv personer med svært begrenset kompetanse og fullmakter, også anses å representere statens organer. Spørsmål om kompetanseoverskridende handlinger vil bli behandlet i kapittel 2.5 om *ultra vires*. Kommentarenes uttalelser og rekkevidden av artikkel 4 synes også å støttes av internasjonal praksis.⁵⁹

Det kan stilles spørsmål om i hvilken grad man skal legge til grunn den samme definisjonen av statsbegrepet, for instruksjer på den ene siden, og for effektiv kontroll på den andre siden. Instruksjer er som nevnt ovenfor noe konkret, og som det må legges til grunn at også personer på laveste nivå i det statlige hierarkiet kan gi. Det er imidlertid mer problematisk at en tjenstemann på et lavt hierarkisk nivå, kan inneha effektiv kontroll over private aktører, og på den måte aktivere omfattende forpliktelser for staten. Det skal her bare bemerkes at i praksis stilles det omfattende krav til effektiv kontroll,⁶⁰ og at det derfor trolig ikke vil medføre noen vesentlige praktiske konsekvenser.

Konklusjonen er at begrepet staten i artikkel 8, ikke legger begrensninger på hvilke statlige organer og personer som kan aktivere statenes forpliktelser.

2.4.4 Oppsummering og vurdering av regelen

Det skal her foretas en oppsummering av momentene som gjør seg gjeldende ved vurderingen av artikkel 8. Først skal det bare bemerkes at regelen i all hovedsak forutsettes å være en kodifisering av gjeldende rett på bakgrunn av den praksis som er gjennomgått.

⁵⁸ *op. cit.* side 41, avsnitt 7

⁵⁹ Se i denne sammenheng, Den internasjonale domstols høringsuttalelse i, Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, 29. april 1999, side 68, hvor domstolen uttaler:

“According to a well-established rule of international law, the conduct of any organ of a State must be regarded as an act of that State.”

⁶⁰ Se kap 2.4.2 og drøftelsen om effektiv kontroll i relasjon til Nicaragua saken og den internasjonale domstols praksis.

Den internasjonale domstol la i Nicaragua saken fra 1986 til grunn standarden om effektiv kontroll. Kravet til effektiv kontroll ble også opprettholdt av domstolen i den senere Genocide saken fra 2007. Dette til tross for relativt sterke innvendinger fra Jugoslavia tribunalet i Tadić saken fra 1999. Tribunalet innvendte at kravet til kontroll vil variere etter de faktiske omstendighetene i saken, og det gjør seg særlig gjeldende i forhold til grupper av mennesker.

Det er derfor interessant å se nærmere på kravet til effektiv kontroll på den ene side, og kravet til overordnet kontroll på den ene siden. Den internasjonale domstol er av den oppfatning at kravet til overordnet kontroll vil strekke statsansvaret til bristepunktet. Uttalelsen illustrer hvordan forståelsen av kravet til kontroll vil medføre store konsekvenser for hva som vil omfattes av bestemmelsen.

For det første er effektiv kontroll enn noe mer presis formulering enn overordnet kontroll. Hvis en stat innehar effektiv kontroll over en privat aktørs handlinger, er det rimelig å legge til grunn at staten ønsker, eller i alle fall godtar at aktøren utfører den konkrete ulovlige handlingen eller ikke. Det er et godt argument for å ansvarliggjøre staten for den private aktørens handlinger.

Kravet til overordnet kontroll er på den annen side en adskillig vagere formulering. Ved en stats overordnet kontroll over en privat aktør, kan man ikke si at staten verken ønsker, eller godtar alle handlingene som aktøren utfører. Staten kan for eksempel støtte aktørens overordnede mål og hensikt, men det betyr på langt nær at staten godtar alle handlingene aktøren utfører med tanke på å oppnå målet. Det synes derfor i mindre grad å være grunn til å ansvarliggjøre staten ved et krav om overordnet kontroll.

Den internasjonale domstol og Jugoslavia tribunalets ulike syn på kravet til kontroll innebærer store forskjeller på rekkevidden av artikkel 8, og statsansvaret for private aktører. I ettertid av Genocide saken i 2007 er det klart at effektiv kontroll må være gjeldende rett. Det er også verdt å merke seg at Jugoslavia tribunalet er i ferd med å bli avvirket, og har således ikke mulighet til å respondere på Domstolens avgjørelse i Genocide saken. Det er imidlertid en svært interessant debatt, med store konsekvenser for hvordan staten kan bli ansvarlige for private aktørers ulovlige handlinger.

2.5 Article 7 – Excess of authority or contravention of instruction

Det er ovenfor redegjort for artikkel 5 og 8 i utkastet for regler om statsansvar. I den sammenheng er det hensiktsmessig og si noe om utkastets artikkel 7 om handlinger som er å anse som “ultra vires”, det vil si ansvarsoverskridende handlinger⁶¹.

Utkastets artikkel 7 har følgende ordlyd:

“The conduct of an organ of a State or of a person or entity empowered to exercise elements of the governmental authority shall be considered an act of the State under international law if the organ, person or entity acts in that capacity, even if it exceeds its authority or contravenes instructions.”

Artikkel 7 kan anses som et tillegg til utkastets øvrige artikler om tilskrivelse av ansvar til staten. Artikkelen stadfester en regel om at såkalte “ultra vires” handlinger omfattes av statsansvaret. Det vil si at hvis man kan fastslå at vilkårene i den aktuelle artikkel foreligger, vil kompetanseoverskridende handlinger falle inn under den aktuelle regelen. For eksempel kan det være at private aktører under utøvelse av en ordre fra staten foretar en handling som er i strid med internasjonal rett, uten at den konkrete handlingen var en del av instruksen eller ordren.

Regelen omfatter også handlinger som er utført direkte i strid med den aktuelle kompetansen eller ordren.

Man må være oppmerksom på at artikkel 7, i likhet med artikkel 5, stiller krav om at handlingen må være utført “in that capacity”, for at ansvar skal inntre. Kravet til årsakssammenheng mellom utøvelsen av den offentlige myndigheten, og den aktuelle handlingen gjelder også ved *ultra vires* ansvar i artikkel 7.

Regelen er forøvrig en kodifisering av det som må regnes som en internasjonal sedvane⁶².

Det må her bemerkes at utkastets artikkel 7 bare gjelder for handlinger av aktører som er “empowered to exercise elements of the governmental authority”. Regelen vil derfor naturligvis få anvendelse for handlinger hvor private aktører disponerer offentlig myndighet under artikkel 5, men i artikkel 8 stilles det ikke krav til at den aktuelle handlingen må være en følge av offentlig myndighetsutøvelse.

⁶¹ Min oversettelse

⁶² Folkerettskommisjonens kommentarer, side 46, avsnitt 4.

Første spørsmål er derfor om artikkel 7 kan få anvendelse i forhold til statsansvar etter artikkel 8. Mer presist er spørsmålet om private aktører etter artikkel 8 også kan anses å være bemyndiget til å utøve elementer av offentlig myndighet?

Ordlyden i artikkel 7 utelukker ikke at artikkelen også kan få anvendelse på artikkel 8, det forutsetter likevel at instruksene, ordren eller kontrollen innebærer elementer av offentlig myndighet. I artikkel 7 heter det at ansvar som overskrider instruksjoner (“... contravenes instructions”). Denne formuleringen taler for at instruksjoner som innebærer en overføring av offentlig myndighet jfr. artikkel 8, også må omfattes av regelen i artikkel 7.

I kommentarene til artikkel 7 nevnes følgende om forholdet til artikkel 8:

“... Problems of unauthorized conduct by other persons, group or entities give rise to distinct problems, which are dealt with separately under articles 8, 9 and 10”⁶³

Kommentarutgaven viser til at handlinger utført av personer, grupper eller enheter medfører andre problemstillinger som behandles selvstendig i blant annet utkastets artikkel 8. I kommentarene til artikkel 8 sies det følgende om ansvarsoverskrivende handlinger:

“... Such cases can be resolved by asking whether the unlawful or unauthorized conduct was really incidental to the mission or clearly went beyond it. In general a State, in giving lawful instructions to persons who are not its organs, does not assume the risk that the instructions will be carried out in an internationally unlawful way.”

“On the other hand, where persons or groups have committed acts under the effective control of a State, the condition for attribution will still be met even if particular instructions may have been ignored. The conduct will have been committed under the control of the State and it will be attributable to the State in accordance with article 8.”⁶⁴

Uttalelsene må forstås slik at ansvaret for “ultra vires” handlinger i forbindelse med artikkel 8 er todelt. Man kan slå fast at det vil ikke stifte ansvar i situasjoner hvor for eksempel handlinger blir utført i direkte strid med den gjeldende instruks, og hvor det ikke foreligger effektiv kontroll. Det innebærer at det første vilkåret i utkastets artikkel 8 om instruks ikke omfattes av artikkel 7. Dette er også i tråd med kravet om at instruks må omfatte dolus specialis, som det ble redegjort for i kapittel 2.4.2.

⁶³ Folkerettskommisjonens kommentarer, side 46 og 47, avsnitt 9

⁶⁴ Folkerettskommisjonens kommentarer, side 48, avsnitt 8

I de tilfeller hvor subjektene har handlet under en stats effektive kontroll, og hvor spesielle instruksjoner i forhold til den aktuelle handlingen ikke har blitt fulgt, vil det likevel kunne oppstå statsansvar for den aktuelle handlingen.

Konklusjonen er at ansvar etter artikkel 8 må bero på hvilket av tilknytningsalternativene i artikkel 8 som anvendes. Det må avgjøres på bakgrunn av en helhetsvurdering av den aktuelle handlingen, sammenholdt med hva som var gjeldende instruks fra staten.

Kapittel 3: Statens Indirekte Ansvar

3.1 Generell internasjonal rett

Det indirekte statsansvaret kan sies å være statens forpliktelser til å sørge for at internasjonalt ulovlige handlinger ikke gjennomføres på sitt eget territorium.

Den generelle problemstillingen er hvilket indirekte statsansvar staten har for private aktørers handlinger.

Problemstillingen lar seg dele i to spørsmål. For det første er spørsmålet om staten kan være ansvarlig for private aktørers internasjonalt ulovlige handlinger, som er i strid med de internasjonale forpliktelser som staten har påtatt seg.

Det andre sentrale spørsmålet dreier seg om rekkevidden av det indirekte ansvaret. På hvilket tidspunkt har staten en plikt til å handle for å sikre at forpliktelsen blir overholdt?

Det ble i kap 2.2.1 om objektivt og subjektivt ansvar vist til prinsippet om *due diligence*, og sammenhengen til uaktsomhet som ansvarsgrunnlag i utkastet til regler for statsansvar.

Med tanke på det indirekte ansvaret, kan man si at det rettslige grunnlaget i stor grad baserer seg på prinsippet om *due diligence*. Med det menes det at statenes plikt til å unngå ulovlige handlinger på eget territorium, vil bero på en tolkning av den primære regelen. Rekkevidden av denne plikten beror på en tolkning av prinsippet om *due diligence*.⁶⁵

Folkerettskommisjonen hadde opprinnelig planer om å behandle reglene for det indirekte statsansvaret, men det ble imidlertid besluttet at reglene ikke skulle bli behandlet i utkastet da

⁶⁵ Robert

folkerettskommisjonen ikke oppnådde tilstrekkelig bred enighet om reglene.⁶⁶ For å belyse reglene for det indirekte statsansvaret vil det derfor bli vist til generell internasjonal rett, samt globale og regionale menneskerettighetstraktater.

Sakene som her skal behandles er henholdsvis fra 1949 og 1980. Det skal her bemerkes at det eksisterer også praksis som er adskillig nyere, og således kanskje mer aktuell. De eldre sakene som det her vises til, drøfter imidlertid reglene svært nøye, og det belyser hvilke hensyn som gjør seg gjeldende bak reglene.

3.1.1 Corfu Channel Case

I Corfu Channel saken⁶⁷ var bakgrunnen for saken at fire britiske krigsskip seilte nordover fra Korfu, og i gjennom Korfu-kanalen som ligger mellom Hellas og Albania. Denne seilingsruten hadde tidlige blitt sveipet, og klarert for miner i sjøen. Likevel var det en mine som eksploderte, og som medførte alvorlige skader på det ene av de fire britiske krigsskipene. Da et av de andre skipene skulle trekke det skadete skipet til havn eksploderte ytterligere en mine, og skipet som skulle taue det skadete skipet ble også alvorlig skadet.

Den internasjonale domstol foretar i dommen en gjennomgang av de tidligere mineryddingsoperasjonene i Korfu-kanalen. Minene ble utløst i oktober 1946, og den britiske marinen hadde klarert kanalen for miner i oktober 1944, to år tidligere. Dette ble også bekreftet av minesveipere tidlig i 1945. Domstolen fant det uklart om det hadde vært utført ytterligere minesveiping mellom 15. mai 1946, da britiske krigsskip sist hadde seilt i gjennom kanalen, og frem til ulykkene i oktober 1946. I ettertid av ulykken søkte britiske minesveipere etter flere miner og fant da ytterlig flere armerte miner.⁶⁸

Den internasjonale domstol slår fast følgende faktum på side 15 dommen:

“The two ships were mined in Albanian territorial waters in a previously swept and check-swept channel just at the place where a newly laid minefield consisting of moored contact German GY mines was discovered three weeks later.”

⁶⁶ Timo Koivurova – *Due Diligence* – Max Planck Encyclopedia of Public International Law (<http://www.mpepil.com>) side 6

⁶⁷ Den internasjonale domstol, *The Corfu Channel Case, United Kingdom of Great Britain and Northern Island v. Albania*, dom 9. april 1949

⁶⁸ *Op. Cit.* side 13-14

Domstolen slår med denne uttalelsen fast, at det hadde blitt lagt ut nye miner i Korfu-stredet, og at det var de nye minene som hadde forårsaket skadene på de britiske krigsskipene. Storbritannia hadde anført tre ulike rettslige grunnlag for at Albania skulle være ansvarlige for skadene.

For det første var det spørsmål om Albanias myndigheter var ansvarlige for mineleggingen, og dermed direkte ansvarlige. Dette grunnlaget førte imidlertid ikke frem, særlig med hensyn til at Albania ikke hadde noen marine som var i stand til å legge ut de aktuelle minene i sjøen.⁶⁹

For det andre vurderte domstolen om minene hadde blitt lagt ut i gjennom et samarbeid mellom Albania og det daværende Jugoslavia. Dette grunnlaget ble også avvist, da domstolen fant at et slikt samarbeid ikke kunne anses bevist.⁷⁰

Det siste ansvarsgrunnlaget som Storbritannia påberopte seg i saken, er at uavhengig av hvem som plasserte minene i kanalen, kunne ikke mineleggingen ha blitt utført uten at albanske myndigheter kjente til det.⁷¹ Påstanden bryr seg således ikke om hvem som var ansvarlige for mineleggingen, men bare at Albania kjente eller måtte kjenne til mineleggingen.

Den internasjonale domstol foretar i denne sammenheng en redegjørelse for hvilken kunnskap Albania hadde om mineleggingen.

På side 18 i dommen uttaler domstolen seg om statens overhøyhet på eget territorium, og sammenhengen mellom hva man kan forvente at staten kjente, eller måtte kjenne til om mineleggingen.

Herfra hitsettes følgende sitat:

“It is clear that knowledge of the minelaying cannot be imputed to the Albanian Government by reason merely of the fact that a minefield discovered in Albanian territorial waters caused the explosions of which the British warships were the victims.”

Domstolen stadfester med utsagnet ovenfor, at territorialoverhøyheten ikke automatisk medfører at staten kjenner til alle handlinger som blir utført på statens territorium.

⁶⁹ *op. cit.* side 15-16

⁷⁰ *op. cit.* side 16-17

⁷¹ *op. cit.* side 17

Den internasjonale domstol fortsetter drøftelsen om hva det kan forventes at staten måtte kjenne til, og uttaler følgende på side 18:

“But it cannot be concluded from the mere fact of the control exercised by a State over its territory and waters that that State necessarily knew, or ought to have known, of any unlawful act perpetrated therein, nor yet that it necessarily knew, or should have known, the authors.”

“This fact, by itself and apart from other circumstances, neither involves prima facie responsibility nor shifts the burden of proof.”

Dette sitatet må forstås slik at statens kontroll over eget territorium, ikke medfører at statens myndigheter må bevise hvorfor de ikke kjente til den ulovlige aktiviteten på statens territorium, såkalt omvendt bevisbyrde. Domstolen drøfter videre om statens territorielle overhøyhet vil ha betydning for hva man kan legge til grunn at staten kjente eller måtte kjenne til.

Om dette slår domstolen fast at suvereniteten setter begrensninger på hvilke muligheter andre stater har til å bevise, at staten kjente til den ulovlige aktiviteten. Denne begrensningen må etter domstolens oppfatning få følgende konsekvens ved vurderingen av om staten skal holdes ansvarlig:

“By reason of this exclusive control, the other State, the victim of a breach of international law, is often unable to furnish direct proof of facts giving rise to responsibility. Such a State should be allowed a more liberal recourse to inferences of fact and circumstantial evidence. This indirect evidence is admitted in all systems of law, and its use is recognized by international decisions. It must be regarded as of special weight when it is based on a series of facts linked together and leading logically to a single conclusion.”⁷²

På denne bakgrunn synes det å være domstolens oppfatning, at den skadelidende staten skal tilkjennes et mer liberalt beviskrav, i tilknytning til de faktiske omstendighetene. Med unntak av at indisebevis vil tillates, fremstår det uklart hva domstolen mer konkret mener med et liberalt beviskrav. Siste setningen i uttalelsen fremstår også noe uklar. Det man kan legge til grunn er at indisebevis i slike saker kan tillegges tyngre vekt, enn hva som ellers er vanlig praksis i internasjonal rett.

⁷² *Op. Cit.* side 18

Den internasjonale domstol fortsetter deretter å vurdere de faktiske omstendighetene i saken. Domstolen konkluderer på bakgrunn av ekspertuttalelser at det forelå tilstrekkelige bevis, for at mineleggingen ikke kunne ha blitt utført uten at Albania hadde kjennskap til det.⁷³

Neste spørsmål er hvilke konsekvenser det medfører at Albania måtte ha hatt kjennskap til mineleggingen i sitt territorialfarvann? Om dette uttaler domstolen følgende på side 22:

“The obligations incumbent upon the Albanian authorities consisted in notifying, for the benefit of shipping in general, the existence of a minefield in Albanian territorial waters and in warning the approaching British warships of the imminent danger to which the minefield exposed them. “

“Such obligations are based, not on the Hague Convention of 1907, No. VTII, which is applicable in time of war, but on certain general and well-recognized principles, namely : elementary considerations of humanity, even more exacting in peace than in war ; the principle of the freedom of maritime communication ; and every State's obligation not to allow knowingly its territory to be used for acts contrary to the rights of other States. ”⁷⁴

Den internasjonale domstol slår her fast at Albania måtte ha kjent til at minene var lagt i kanalen, og det medførte at staten var forpliktet til å varsle den britiske marinen om minefaren i Korfu kanalen. Domstolen legger til grunn at denne forpliktelsen følger av både elementære menneskehensyn, så vel som alle staters plikt til ikke med vitende, å la sitt territorium bli brukt til handlinger som strider mot andre staters rettigheter.

3.1.1.1 Oppsummering og vurderinger av dommen

Det er her hensiktsmessig å foreta en oppsummering av momentene som gjør seg gjeldende i Corfu Channel saken.

For det første synes det ikke å være av betydning om hvem som hadde lagt ut minene. Det kunne like gjerne ha vært private aktører som sto bak mineleggingen, og Albania ville trolig blitt holdt ansvarlige likevel. Det avgjørende synes i denne sammenheng å være at Albania måtte ha kjent til minefaren i kanalen, og at denne kunnskapen ikke ble videreformidlet til britiske styresmakter.

⁷³ *Op. Cit.* side 18-22

⁷⁴ *op. cit.* side 22

Det kan på denne bakgrunnen oppstilles en regel om at hvis en stat kjenner eller måtte kjenne til en internasjonal ulovlig handling, medfører det også at staten har en plikt til å stoppe eller unngå konsekvensene av den ulovlige handlingen.

I dommen uttrykkes denne regelen med følgende sitat:

“Every State's obligation not to allow knowingly its territory to be used for acts contrary to the rights of other States.”⁷⁵

Sitatet må anses å være en prinsipiell betraktning som teoretisk sett kan anvendes analogisk på lignende typer av saker, hvor man skal vurdere om en stat er ansvarlig for private aktørers handlinger. I juridisk teori⁷⁶ har det blant annet blitt vist til at regelen kan anvendes som rettslig grunnlag for statsansvar, i tilfeller hvor terrorister bruker et land som springbrett til terroraksjoner. Det er en aktuell problemstilling med tanke på terroraksjonen i New York 11. september 2001, og spørsmålet om Afghanistan kunne holdes ansvarlig. Det kan også trekkes en parallell til piratvirksomheten i Adenbukta, og stilles spørsmål om Somalia kan ansvarliggjøres for piratenes virksomhet.

Et annet viktig moment som må trekkes frem i dommen, er domstolens uttalelse om at beviskravet skal være liberalt i tilknytning til de faktiske omstendighetene i saken. Når man tar i betraktning det liberale beviskravet, sammenholdt med det avgjørende vilkåret om statens kunnskap, fremstår ansvarsregelen som ganske omfattende.

Det skal bemerkes at regelen domstolen har oppstilt må nok anvendes ytterligere i praksis, for i større grad å få klarlagt innholdet av regelen, særlig med tanke på hvordan det liberale beviskravet skal praktiseres

Konklusjonen må imidlertid være at Corfu-Channel avgjørelsen har utvidet det indirekte statlige ansvaret.

⁷⁵ *Ibid*

⁷⁶ Yoram Dinstein, “Terrorism as an International Crime”, *Israel Yearbook on Human Rights*, 1989 (s. 66)

3.1.2 Tehran Hostage case

Den internasjonale domstol behandlet i 1980 en sak mellom USA og Iran, som har fått tittelen Tehran Hostage case.⁷⁷ Bakgrunnen for saken var at den amerikanske ambassaden i Teheran ble angrepet av flere hundre demonstranter den 4. november 1979, og flere av de ansatte ved ambassaden ble tatt som gisseler. Dagen etter gisseltakingen på ambassaden, ble også to amerikanske konsulater i andre iranske byer stormet av demonstranter. Dette skjedde uten at Iranske myndigheter foretok seg noe for å beskytte de amerikanske interessene.⁷⁸

Anklagen fra USA dreide seg om at Iran ikke hadde beskyttet ambassaden og konsulatene, til tross for amerikanske myndigheters henvendelser om assistanse. Ambassaden hadde også tidligere blitt angrepet, blant annet den 14. februar 1979 hvor to medarbeidere ved ambassaden ble drept. I forbindelse med denne hendelsen tok imidlertid iranske myndigheter kontroll over ambassaden, og beklaget hendelsen ovenfor amerikanske myndigheter.⁷⁹

Den internasjonale domstol drøftet først om demonstrantene var private aktører, eller om de kunne anses å representere Iran. Det var blant annet spørsmål om Ayatollah Khomeini som statsoverhode, hadde uttalt seg på en slik måte at staten måtte ansvarliggjøres. Det vil i såfall være spørsmål om Iran kunne holdes på bakgrunn av kontroll over demonstrantene i henhold til regelen i utkastets artikkel 8. Domstolen fant det imidlertid klart at demonstrantene handlet på eget initiativ, og at de ikke representerte Irans myndigheter.⁸⁰

Neste spørsmål for domstolen var om Iran var forpliktet til å gripe inn ovenfor demonstrantene og beskytte ambassaden. I denne sammenheng viste domstolen til irans forpliktelser etter flere konvensjoner,⁸¹ og generell internasjonal sedvanerett. Om dette uttaler domstolen følgende på side 32 i dommen:

"...Requires the parties to ensure "the most constant protection and security" to each other's nationals in their respective territories."

⁷⁷ Den internasjonale domstol, United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, *United States of America v. Iran*, dom 24. Mai 1980

⁷⁸ *Op. Cit.* side 35

⁷⁹ *Op. Cit.* side 31

⁸⁰ *Op. Cit.* side 29-30

⁸¹ Wien-konvensjonen om diplomatiske rettigheter av 18. april 1961; Wien-konvensjonen om konsulære relasjoner av 24. april 1964

På bakgrunn av reglene som nevnt ovenfor konkluderer domstolen følgende på dommens side 32-33 i avsnitt 68:

“...that on 4 November 1979 the Iranian authorities:

- a) were fully aware of their obligations under the conventions in force to take appropriate steps to protect the premises of the United States Embassy and its diplomatic and consular staff from any attack and from any infringement of their inviolability, and to ensure the security of such other persons as might be present on the said premises ;*
- b) were fully aware, as a result of the appeals for help made by the United States Embassy, of the urgent need for action on their part ;*
- c) had the means at their disposal to perform their obligations ;*
- d) completely failed to comply with these obligations..”⁸²*

Domstolen synes her å trekke opp tre vilkår for at Iran ble holdt ansvarlige for mobbens storming og gisseltaking ved den amerikanske ambassaden.

For det første måtte Iran være klar over hvilke forpliktelser de var pålagte. Med tanke på at Iran her var bundet av internasjonale konvensjoner, fremstår det noe uklart hvorfor domstolen fremstiller krav om kunnskap som et vilkår.

Det kan her synes som at domstolen i gjennom kunnskapskravet til forpliktelsen, oppstiller en regel om at stater kan bli fritatt for ansvar ved rettsvillfarelse. I denne sammenheng kan det tenkes at man må stille lavere krav til statens kunnskap om forpliktelser som fremgår av internasjonal sedvane. Det synes likevel å være et lite praktisk problem, da det må forventes at statene kjenner til hvilke forpliktelser de er pålagte, uavhengig av hvilket rettslig grunnlag forpliktelsen fremgår av. Det må i alle fall være en forutsetning at stater er kjent med hvilke forpliktelser som påhviler dem i konvensjoner.

For det andre synes domstolen å stille opp et vilkår om, at den forpliktete staten må kjenne til behovet for at de skal gripe inn, og sikre den andre statens borgere. I Teheran saken synes dette vilkåret å være oppfylt ved at USA henvendte seg til Iran for å be om deres hjelp. Det fremstår uklart om vilkåret skal forstås slik, at det bare ved konkrete henvendelser kan fastslås at den forpliktete staten kjenner til behovet for hjelp. Det avgjørende må nok være at den

⁸² Den internasjonale domstol, *United States of America v. Iran*, side 32-33, avsnitt 68.

forpliktete staten kjenner til at det foreligger et akutt og nødvendig behov for inngripen. At staten kjenner til behovet, lar seg enklest bevise ved at staten foretar en konkret henvendelse om assistanse når det er aktuelt.

Endelig må staten ha de nødvendige midler tilgjengelig for å gripe inn i situasjonen. Det er hensiktsmessig å se dette vilkåret i sammenheng med rimelighetssyn. Det vil nødvendigvis variere etter de faktiske omstendigheter i saken, og hvilke midler den forpliktete staten har tilgjengelig. Man kan ikke forvente at eksempelvis Haiti og USA har de samme midler tilgjengelige for å sørge for den nødvendige beskyttelse regelen oppstiller, men dette må vurderes konkret i det enkelte tilfelle.

3.1.2.1 Oppsummering og vurdering av dommen

Statens ansvar for de private aktørene er et resultat av at staten har forpliktet seg til å unngå handlingene etter internasjonale konvensjoner. Hvor langt denne plikten rekker må avgjøres konkret i det enkelte tilfelle, og det må således foretas en tolkning av due diligence prinsippet sett i forhold til de faktiske omstendighetene i saken. Teheran saken går langt ved å vise til hvilke momenter som skal vurderes i denne sammenheng. Det eksisterer fremdeles tvil om hvordan denne plikten skal reguleres, herunder er det kanskje særlig uklart når forpliktelsene til å handle beror på en tolkning av internasjonal sedvanerett. Her vil Corfu Channel sakens prinsipielle setning gjøre seg særlig gjeldende. Teheran saken på sin side trekker imidlertid opp noen viktige retningslinjer for hvordan due diligence prinsippet skal forstås.

3.2 Menneskerettigheter

Det skal her foretas en redegjørelse for hvilket ansvar staten har for private aktører i forbindelse med menneskerettigheter, og statens plikt til å sikre disse rettighetene.

I tilknytning til menneskerettigheter brukes ofte begrepet “positive forpliktelser” til å beskrive statenes forpliktelser til å sikre rettighetene i de forskjellige menneskerettighetskonvensjonene.⁸³ Med positiv forpliktelse menes det at statene har en plikt til å foreta en aktiv handling, i motsetning til negative forpliktelser som forbyr en stat å handle

⁸³ Jacobs, White and Overy, side 100

på en bestemt måte. Positive forpliktelser må derfor sees i sammenheng med due diligence prinsippet, som regulerer i hvilken grad statene har en plikt til å handle.

3.2.1 FNs menneskerettighetskonvensjoner

Det vil her søkes å redegjøre for i hvilken utstrekning FNs menneskerettighetsorganer har behandlet reglene for indirekte ansvar, og forsøkes å trekkes noen linjer for hvor grensene for statenes plikter går i tilknytning til FNs menneskerettighetskonvensjoner. FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter⁸⁴ (heretter SP) omfatter grunnleggende og fundamentale menneskerettigheter og konvensjonen har 167 medlemsstater.⁸⁵ Det synes derfor hensiktsmessig å ta utgangspunkt i SP for å avklare hvilke regler som pålegger statene et indirekte ansvar for private aktører.

Problemstillingen er hvilke forpliktelser som påligger medlemsstatene, med tanke på handlinger som blir utført i strid med rettighetene i SP – og som blir utført av private aktører.

3.2.1.1 Ansvarsregelen

Det skal her redegjøres for statenes forpliktelser for private aktører i SP. Første spørsmål er om konvensjonen omfatter et indirekte statsansvar for private aktørers handlinger.

Av SP artikkel 2 1. ledd fremgår det følgende:

“Each State Party to the present Covenant undertakes to respect and to ensure to all individuals within its territory and subject to its jurisdiction the rights recognized in the present Covenant...”

SP artikkel 2 slår fast at staten er forpliktet til å sikre konvensjons rettigheter for alle individer som er underlagt statens jurisdiksjon. Det blir utdypet av Menneskerettighetskomiteen i kommentarene til artikkel 7 om forbudet mot tortur, hvor det i avsnitt 2 uttales følgende:

⁸⁴ FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, vedtatt 16. desember 1966

⁸⁵ http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en (sist åpnet 14/12/2010)

“It is the duty of the State party to afford everyone protection through legislative and other measures as may be necessary against the acts prohibited by article 7, whether inflicted by people acting in their official capacity, outside their official capacity or in a private capacity.”⁸⁶

Av komiteens uttalelse må man legge til grunn at staten skal yte beskyttelse igjennom lovgivning, og andre tiltak som er nødvendige for å unngå handlingene som omfattes av forbudet i artikkel 7. Bestemmelsen omfatter naturligvis handlinger som utføres av personer i offentlige stillinger, men også handlinger som utføres i privat sammenheng.

Man må her være oppmerksom på at uttalelsen er gitt i sammenheng til SP artikkel 7 om forbudet mot tortur. Forbudet mot tortur er å anse som en av de fundamentale rettighetene i konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, og uttalelsen gjelder nødvendigvis ikke tilsvarende for de øvrige artiklene i konvensjonen.

På bakgrunn av FNs Menneskerettighetskomité's uttalelser kan man slå fast at handlinger som utføres av private aktører også omfattes av forbudet i artikkel 7.

Neste spørsmål er hvordan staten er forpliktet til å beskytte regelen i artikkel 7, for ulovlige handlinger som er begått av private aktører.

Komiteens uttalelser viser til at staten skal handle når det er nødvendig. Grensen for når staten har en plikt til å handle for å yte beskyttelse synes derfor å bero på en nødvendighetsvurdering. Uttalelsen viser imidlertid ikke til hvilke momenter som skal vektlegges ved en slik nødvendighetsvurdering. Her må man imidlertid ta i betraktning at vurderingen vil variere i forhold til de ulike typer av situasjoner som kan oppstå. Ved å velge en slik vag formulering, sikrer man et dynamisk system som kan tilpasses den enkelte situasjon.

Menneskerettighetskomiteens uttalelser ble gitt i forbindelse med artikkel 7, og man må derfor spørre seg om nødvendighetskriteriet også vil få anvendelse ved de øvrige bestemmelsene i konvensjonen om sivile og politiske rettighet, og FNs

⁸⁶ Menneskerettighetskomiteens General Comment Number 20, article 7 Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or degrading treatment, 10. mars 1992, avsnitt 2

menneskerettighetskonvensjoner forøvrig. I denne sammenheng skal det vises til FNs Kvinnediskrimineringskonvensjon⁸⁷ og komiteen som ble opprettet i denne sammenheng.

Komiteen uttaler i sine generelle kommentarer følgende i avsnitt 9:

“It is emphasized, however, that discrimination under the Convention is not restricted to action by or on behalf of Governments (see articles 2(e), 2(f) and 5). For example, under article 2(e) the Convention calls on States parties to take all appropriate measures to eliminate discrimination against women by any person, organization or enterprise.”

“Under general international law and specific human rights covenants, States may also be responsible for private acts if they fail to act with due diligence to prevent violations of rights or to investigate and punish acts of violence, and for providing compensation.”⁸⁸

Komiteen viser her til at reglene i Kvinnediskrimineringskonvensjonen ikke bare gjelder for offentlige organer. Komiteen henviser da til blant annet generell internasjonal rett og fastslår at stater også kan være ansvarlige for private aktører i henhold til prinsippet om *due diligence*.

Det skal ikke vises til flere eksempler på at FNs menneskerettighetskomiteer utaler seg om statenes indirekte ansvar. Det skal likevel bemerkes at det finnes flere eksempler, og det trekkes i retning av at det på flere enn de nevnte eksempler eksisterer et indirekte statsansvar for forpliktelsene som fremgår av FNs menneskerettighetskonvensjoner. Dette synes også å være i tråd med praksis fra Den internasjonale domstol.⁸⁹

Ovenfor ble det vist til at det skal gjøres en nødvendighetsvurdering for når det er statens plikt å gripe inn for å beskytte reglene som fremgår av konvensjonene. Spørsmålet om når staten har plikt til å gripe inn var et av spørsmålene for FNs menneskerettighetskomité i saken *Delgado Paéz v. Colombia*.⁹⁰

⁸⁷ FN Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner. Vedtatt 18. desember 1979

⁸⁸ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation Nr. 19 (11. sesjon) 1992, avsnitt 9

⁸⁹ Se kapittel 3.1 og drøftelsene i kapittel 3.1.1 og 3.12

⁹⁰ Human Rights Committee, *Delgado Paéz v. Colombia*, 15. april 2002

3.2.1.2 Delgado Pàez v. Colombia

Saken dreide seg om William Delgado Paéz som var lærer i Bogota i Colombia. Etter å ha røket uklar med arbeidsgiver og skolemyndighetene mottok han dødstrusler. Han følte han ble presset ut av sin stilling og fryktet for livet sitt. Delgado Paéz flyktet til Frankrike, og fikk politisk asyl der. Han klaget inn Colombia for FNs Menneskerettighetskomité for brudd på SP artikkel 14, 18, 19, 25 og 26.

Menneskerettighetskomiteen behandlet imidlertid saken i forbindelse med brudd på SP artikkel 9 om personers frihet og sikkerhet, da det fremsto som den mest anvendelige regel sett fra de faktiske omstendighetene i saken. I forbindelse med sakens forhold til artikkel 9 uttalte komiteen følgende i avsnitt 5-5:

“It cannot be the case that, as a matter of law, States can ignore known threats to the life of persons under their jurisdiction, just because that he or she is not arrested or otherwise detained. States parties are under an obligation to take reasonable and appropriate measures to protect them. An interpretation of article 9 which would allow a State party to ignore threats to the personal security of non-detained persons within its jurisdiction would render totally ineffective the guarantees of the Covenant.”

Uttalelsen må sees i sammenheng med nødvendighetskriteriet som nevnt ovenfor. I denne saken vurderte Menneskerettighetskomiteen troverdigheten av trusselen sammenholdt med lærerens forespørsel om beskyttelse.⁹¹ På denne bakgrunn konkluderte komiteen med at Colombia ikke hadde oppfylt forpliktelsene etter konvensjonen.⁹²

Avgjørelsen er et godt eksempel på hvordan Menneskerettighetskomiteen slår fast hvilke plikter som foreligger i den konkrete saken, og benytter nødvendighetskriteriet for å avgjøre hvor grensen går for hvor og når staten er forpliktet til å gripe inn for å beskytte borgerne i henhold til *due diligence* prinsippet.

⁹¹ Human Rights Comitee, *Delgado Páez v. Colombia*, avsnitt 5 og 6

⁹² *Ibid*

3.2.2 Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen

Det følger av flere bestemmelser i Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjon⁹³ (heretter EMK) at medlemsstatene kan være indirekte ansvarlige for overtredelser av konvensjonens bestemmelser.⁹⁴

Det ble ovenfor vist til at det indirekte ansvaret i forbindelse med menneskerettigheter relaterer seg til det som blir betegnet positive forpliktelser. De positive forpliktelsene i EMK følger blant annet av en ordlysfortolkning. For eksempel stilles det flere konkrete krav om statenes plikt til å foreta konkrete handlinger i EMK artikkel 6. I artikkel 6, 3. ledd fremgår det følgende i bokstav a og d:

Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights:

- A) "To be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him."
- E) "To have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court"

Dette er konkrete rettigheter som medlemsstatene i EMK er pliktige til å sikre. På den annen side er det andre artikler hvor det av ordlyden, ikke fremstår like klart at staten har et indirekte ansvar. Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol (heretter EMD) har imidlertid tolket flere av bestemmelsene i retning av å ansvarliggjøre staten.⁹⁵

Det som er aktuelt i forhold til oppgaven er i hvilken grad EMK oppstiller et indirekte ansvar for å sikre rettighetene, også i forhold til private aktørers handlinger. Og i så fall hva rekkevidden er for statens handlingsplikt. Dette skal i hovedsak belyses på bakgrunn av praksis fra EMD.

Problemstillingen er altså om stater kan holdes ansvarlige for private aktørers handlinger som strider mot reglene i EMK.

⁹³ Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, vedtatt 4. november 1950

⁹⁴ Jacobs, White, and Ovey, side 99-100

⁹⁵ Se for eksempel artikkel 4 om forbudet mot slaveri og tvangsarbeid, og EMDs dom 26. juli 2005, *Siliadin mot Frankrike*, hvor domstolen slo fast at artikkel 4 også inkluderer positive forpliktelser ovenfor medlemsstatene.

3.2.2.1 Ansvarsregelen

Første spørsmålet som må stilles er om EMK omfatter et indirekte statsansvar for private aktørers handlinger.

Av EMK artikkel 1 fremgår det at medlemsstatene “shall secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in Section I of this Convention.”

Regelen har en lignende formulering som SP artikkel 2, og synes derfor å legge opp til en noenlunde tilsvarende vurdering av det indirekte ansvaret.

Spørsmålet om konvensjonen omfatter handlinger utført av private aktører har vært oppe til behandling av EMD, og det skal i den sammenheng vises til to avgjørelser som er sentrale for forståelsen av det indirekte statsansvaret i EMK.

3.2.2.2 Costello Roberts v. United Kingdom

I saken *Costello Roberts v. United Kingdom*⁹⁶ dreide saken seg om en syv år gammel gutt som gikk på en privat internatskole. Gutten ble av skolen fysisk straffet ved slag på baken for overtredelser av det disiplinære reglementet.

På dette grunnlaget anklaget guttens mor Storbritannia for å ha overtrådt EMK artikkel 3, 8 og 13.

EMD tar for seg hver enkelt påstand, og konkluderer med at handlingen ikke er i strid med noen av reglene som er påstått brutt. EMD sier likevel noe om det prinsippelle spørsmålet om staten kan være ansvarlig for en privat institusjons handlinger. I dette tilfelle om Storbritannia kunne holdes ansvarlig for den private internatskolens fysiske avstraffing.

EMD uttaler følgende om statens forpliktelser til Den europeiske menneskerettighetskonvensjon i avsnitt 26:

“The Court has consistently held that the responsibility of a State is engaged if a violation of one of the rights and freedoms defined in the Convention is the result of non-observance by

⁹⁶ EMDs dom 15. Mars 1993 *Costello-Roberts mot Storbritannia*

that State of its obligation under Article 1 (art. 1) to secure those rights and freedoms in its domestic law to everyone within its jurisdiction.”⁹⁷

Den europeiske menneskerettighetsdomstolen fastslår at statsansvar vil inntre hvis noen av rettighetene som fremgår av konvensjonen ikke blir overholdt som følge av unnlater fra Staten. Det begrunnes med plikten til å sikre alle borgere jfr. EMK artikkel 1.

EMD omtaler ikke konkret at også private aktører vil være ansvarlige, men sitatet er gitt i saken hvor en privat institusjon som hadde utført handlingene. Da EMD ikke fant grunnlag for å holde Storbritannia ansvarlig, gjaldt det at avstraffingen ikke var i strid med reglene i EMK og ikke at det var en privat aktør som hadde utført handlingen.

3.2.2.3 Osman v. United Kingdom

I saken *Osman v. United Kingdom*⁹⁸ drøfter EMD rekkevidden av det indirekte statsansvaret etter EMK og foretar en svært omfattende drøftelse av rekkevidden for statens indirekte ansvar for private handlinger. Det er derfor nødvendig å redegjøre for både sakens faktiske og rettslige sider.

Saken dreide seg om en britisk familie på tre; far, mor og sønn. En av lærerne på sønnens skole viste seg å være i psykisk ubalanse og trakasserte familien Osman og særlig sønnen på forskjellige måter. Situasjonen forverret seg gradvis i løpet av ett års tid, og det var stadig kontakt mellom familien Osman, skolens ledelse og politimyndighetene. Trakasseringen bestod blant annet i å kaste murstein inn vinduet i familiens hjem, knuse bilens frontrute, spre rykter osv.

Saken endte tragisk med at læreren skjøt og drepte faren Ali Osman, og skadet sønnen i familien. Læreren skjøt og drepte også en sønn av en av kollegaene ved skolen og skadet kollegaen. Kollegaen hadde vært involvert i prosessen etter at trakasseringen av familien Osman startet. Det gikk ca. ett års tid fra trakasseringen begynte til drapene ble utført. Læreren ble dømt for drap og ble tvangsinnlagt ved en psykiatrisk institusjon.

⁹⁷ *Op. Cit.* side 9, avsnitt 26

⁹⁸ EMDs dom 28. Oktober 1998, *Osman mot Storbritannia*

Familien Osman brakte i ettertid saken inn for EMD, hvor de hevdet at Storbritannia ikke hadde overholdt EMKs artikkel 2, 6 og 8 og 13. EMD foretar innledningsvis en redegjørelse for hvordan EMK artikkel 1 og statens ansvar skal forstås i forbindelse med artikkel 2 om retten til liv.

Sentral betydning får følgende sitat fra dommens avsnitt 115:

“It is common ground that the State’s obligation in this respect extends beyond its primary duty to secure the right to life by putting in place effective criminal-law provisions to deter the commission of offences against the person backed up by law-enforcement machinery for the prevention, suppression and sanctioning of breaches of such provisions.”

“It is thus accepted by those appearing before the Court that Article 2 of the Convention may also imply in certain well-defined circumstances a positive obligation on the authorities to take preventive operational measures to protect an individual whose life is at risk from the criminal acts of another individual. The scope of this obligation is a matter of dispute between the parties.”⁹⁹

EMD utdyper at medlemsstatenes plikt til å beskytte rettighetene i artikkel 2 jfr. artikkel 1 må tolkes utvidende. Med dette menes det at det ikke er tilstrekkelig for staten å passivt vise til at personen var beskyttet gjennom nasjonal lov. Følgelig fordrer EMK at myndighetene foretok visse tiltak for å beskytte personen som befinner seg i livsfare. Dette er i tråd med Menneskerettighetskomiteens avgjørelse i Delgado Paéz v. Columbia.¹⁰⁰

Domstolen drøfter deretter hvilken vurdering som skal gjøres for å avgjøre når offentlige myndigheter er forpliktet til å gripe inn.

Av betydning for dette er dommens avsnitt 116:

“For the Court, and bearing in mind the difficulties involved in policing modern societies, the unpredictability of human conduct and the operational choices which must be made in terms of priorities and resources, such an obligation must be interpreted in a way which does not impose an impossible or disproportionate burden on the authorities.”

EMD sier her noe om politiets arbeid i et moderne samfunn, hvor det ofte kan være svært vanskelig å forutse menneskers handlingsmønster. Domstolen slår fast at det må gjøres en

⁹⁹ *Op. Cit.* side 32-33, avsnitt 115

¹⁰⁰ Se drøftelsen i kapitel 3.2.1.2

forholdsmessighetsvurdering hvor man skal legge vekt på politiets prioriteringer i forhold til andre oppgaver.

Av EMDs drøftelse fremgår det også at politiets tilgjengelige ressurser er en faktor som må tas med i vurderingen. Domstolen fastslår at forpliktelsen som følger av EMK ikke skal legge uforholdsmessige byrder på politiet og myndighetene. Forholdsmessighetsvurderingen må sees i forhold til nødvendighetskriteriet som det ble redegjort for i forbindelse med Menneskerettighetskomiteens uttalelser.¹⁰¹

EMD knytter deretter forholdsmessighetsvurderingen opp mot de faktiske omstendighetene i saken, og uttaler i denne sammenheng følgende på side 33 i avsnitt 116:

“In the opinion of the Court where there is an allegation that the authorities have violated their positive obligation to protect the right to life in the context of their above-mentioned duty to prevent and suppress offences against the person (see paragraph 115 above), it must be established to its satisfaction that the authorities knew or ought to have known at the time of the existence of a real and immediate risk to the life of an identified individual or individuals from the criminal acts of a third party and that they failed to take measures within the scope of their powers which, judged reasonably, might have been expected to avoid that risk.”

“For the Court, and having regard to the nature of the right protected by Article 2, a right fundamental in the scheme of the Convention, it is sufficient for an applicant to show that the authorities did not do all that could be reasonably expected of them to avoid a real and immediate risk to life of which they have or ought to have knowledge.”¹⁰²

EMD anvender her kunnskapskravet til den livstruende situasjonen som et vilkår i forholdsmessighetsvurderingen. Dette er også i tråd med både Den internasjonale domstols avgjørelse i Corfu Channel saken og Teheran saken ovenfor, hvor domstolen også viste til at staten måtte ha kunnskap om situasjonen som aktualiserer den statlige forpliktelsen.

Videre drøfter EMD myndighetenes muligheter til å gripe inn i situasjonen. EMD sier i så måte at det må foretas en vurdering av hvorvidt statens inngripen vil medføre at den farefulle situasjonen avverges. Denne vurderingen må sees i sammenheng med Den internasjonale

¹⁰¹ *Ibid*

¹⁰² EMD, *Osman mot Storbritannia*, side 33, avsnitt 116

domstols drøftelse av statens mulighet til inngripen som oppstilles i Teheran saken.¹⁰³ Ved vurderingen av statens mulighet til inngripen følger det at man må ta i betraktning hvilken innvirkning statens inngripen kunne få. Det blir således en del av den helhetsvurderingen som må gjøres av statens mulighet til inngripen. Her må det også bemerkes at dette ofte blir teoretiske vurderinger som gjøres i etterkant av hendelsen, nettopp fordi staten ikke har grepet inn.

Domstolen fastslår her at myndighetene må ha visst, eller burde ha visst, at det foreligger en ekte og umiddelbar fare for liv. Hvis ikke myndighetene handler ut fra deres lovlige virkemidler, og handlingen ville medføre at man hadde unngått den risiko som forelå, vil myndighetene ha brutt plikten til å beskytte liv jfr. artikkel 2 jfr. artikkel 1.

Med tanke på artikkel 2 om retten til liv, er denne bestemmelsen grunnleggende for EMK, og gjelder en fundamental rettighet. Derfor er det EMDs oppfatning at ved vurderingen av om myndighetenes inngripen ville avverge situasjonen, vil det være tilstrekkelig å vise til at myndighetene ikke gjorde alt som man med rimelighet kunne forvente, i forhold til å unngå trusselen på liv. Dette kan stille seg annerledes i forhold til rettigheter av en annen karakter enn artikkel 2 og retten til liv.

EMD subsumerer de rettslige momentene som nevnt ovenfor på sakens faktum og konkluderer med at Storbritannia hadde handlet i tråd med sine plikter. Det begrunnes med at verken Osman familien eller domstolen kunne vise til et avgjørende tidspunkt for når det var en troverdig grunn til å frykte for liv. I tillegg viste EMD til at politiet ikke hadde tilstrekkelig grunn til å ta i bruk de nødvendige maktmidlene for å unngå situasjonen, tatt i betraktning prinsippet om individers frihet og EMKs øvrige bestemmelser om rettsikkerhet.

Osman saken er et godt eksempel på hvordan EMD anvender flere av prinsippene, som fremgår av Den internasjonale domstols avgjørelser i Corfu-channel saken og Teheran saken. EMD viser riktignok ikke til Den internasjonale domstols avgjørelser, men prinsippene som er klarlagt i domstolens praksis anvendes her analogisk på EMKs rettigheter.

Det er viktig å bemerke seg EMDs føringer for at det må foretas en forholdsmessighetsvurdering, for å fastslå om politiet burde gripe inn for å forhindre trusselen. Ved forholdsmessighetsvurderingen må man på den ene siden, veie hvilke momenter som taler for at politiet griper inn i den aktuelle hendelsen, og på den andre siden

¹⁰³ Den internasjonale domstol, *United States of America v. Iran*, side 32-33, avsnitt 68.

EMKs øvrige regler som er gitt for å beskytte borgernes rettssikkerhet. Videre er det også viktig å ta i betraktning EMDs vurderinger om politiets inngripen vil få innvirkning på den aktuelle situasjonen.

Kapittel 4: Avslutning

4.1 Håndheving

Det kan avslutningsvis være nyttig å si noe kort om hvordan et eventuelt statsansvar kan gjøres gjeldende.

Problemstillingen er her hvordan statsansvaret kan håndheves og hvilke følger brudd på de internasjonale ansvarsreglene får for statene. Fremstillingen vil fokusere på oversikt, og det vil derfor ikke foretas noen inngående drøftelse av de aktuelle reglene.

Innledningsvis skal det bare bemerkes at brudd på internasjonal rett medfører ikke noen form for straffeansvar, men et deliktansvar, som det vil bli nærmere redegjort for.

4.1.1 Den Internasjonale Domstol

Folkerettskommisjonens utkast til regler for statsansvar er å anse som generell internasjonal rett. I denne sammenheng skal det redegjøres for den Den internasjonale domstol.

Innledningsvis ble det redegjort for hvilke regler som gjelder for domstolens stedlige jurisdiksjon. Herunder at partene kan gi sin forhåndsgodkjennelse av domstolens jurisdiksjon. Partene kan også avtale særskilt at Domstolen skal ha kompetanse i den konkrete sak, eller ved en forhåndsgodkjennelse at jurisdiksjon på forhånd er godkjent av partene gjennom en egen konvensjon, eller ved en forhåndsgodkjennelse fra disse jfr. artikkel 36 1. ledd i domstolens vedtekter. Artikkel 34 slår fast at bare stater kan være parter i saker for domstolen, og dermed må eventuelle private parter få en stat til å engasjere seg.

Bestmmelsen sier også noe om hvilke tvister som anses å være under domstolens saklige jurisdiksjon. I artikkel 34 ledd fremgår følgende:

“... the jurisdiction of the Court in all legal disputes concerning:

a) the interpretation of a treaty

b) any question of international law;

c) the existence of any fact which, if established, would constitute a breach of an international obligation;

d) the nature or extent of the reparation to be made for the breach of an international obligation.”

Domstolens saklige jurisdiksjon synes på på denne bakgrunn å være tilnærmet altomfattende, med tanke på faktiske og rettslige spørsmål i internasjonal rett. Det er her også klart at reglene i utkastet til regler for statsansvar, omfattes av domstolens saklige jurisdiksjon.

Neste spørsmål er hvilke konsekvenser det medfører for en stat å bli ansvarliggjort for private aktørers handlinger.

I denne sammenheng skal det vises til utkastet til regler for statsansvar del to. Herunder fremgår det av artikkel 34, at ulovlige handlinger skal kompenseres i form av gjenopprettelse, kompensasjon og oppreisning. Det vil bero på en individuell vurdering hvilke kompensasjonsformer som skal tilkjennes i den enkelte sak. Det gis en ytterligere beskrivelse av de ulike typer for kompensasjon i utkastets artikkel 35, 36 og 37.

4.1.2 FNs menneskerettighetskomite

Det er i fremstilligen redegjort for at stater kan ansvarliggjøres for private aktørers handlinger gjennom FNs menneskerettighetskonvensjoner. Det er opprettet komiteer i forbindelse med de fleste FN konvensjonene. Det synes ikke her nødvendig å redegjøre for hver enkelt av komiteene, men det vil i stedet tas utgangspunkt i FNs menneskerettighetskomite som er opprettet i medhold av artikkel 28 i SP.

I konvensjonens artikkel 41 fremgår det at stater kan bringe opp saker hvor andre stater har opptrådt i strid med konvensjonens regler. Hvis statene ikke oppnår enighet i saken, kan saken overbringes til komiteen hvis statene samtykker til det. Artikkel 42 regulerer tilfeller hvor statene ikke er enige i komiteens avgjørelse, og viser til at det da kan opprettes en forlikskommisjon.

I første tilleggsprotokoll til SP følger det av artikkel 1, at også individer har klageadgang for Menneskerettighetskomiteen. Det synes ikke nødvendig å redegjøre ytterligere for de prosessuelle reglene i tilknytning til komiteen. Det som må bemerkes er at komiteens

avgjørelser som utgangspunkt ikke er rettslig bindende for statene. Det synes likevel som at komiteens avgjørelser vil bli tillagt betydelig vekt.¹⁰⁴

Da avgjørelsene ikke er å anse som rettslige bindende, vil heller ikke avgjørelser fra komiteen medføre noen form restitusjon eller erstatningsansvar. Det vil være opp til nasjonale domstoler hvilke rettslige konsekvenser avgjørelsen skal få.

4.1.3 Den europeiske Menneskerettighetsdomstol

Den europeiske Menneskerettighetsdomstol er opprettet i medhold av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon artikkel 19. Domstolens jurisdiksjon reguleres av EMK artikkel 32, hvor det slås fast at domstolen skal ha jurisdiksjon til tolkning og gjennomføring av konvensjonens bestemmelser.

Av særlig interesse er her at stater og individer har klageadgang til domstolen jfr. artikkel 33 og 34. I tillegg vil også juridiske personer kunne påberope seg enkelte av rettighetene og pliktene i EMK.¹⁰⁵

Konvensjonens artikkel 41 slår fast at erstatning for brudd på konvensjonens bestemmelser i utgangspunktet reguleres av den enkelte stats nasjonale rett. Regelen fastslår imidlertid også at hvis nasjonalstatens regler for erstatning ikke tilfredsstillt kravet til “just satisfaction”, vil domstolen fastsette et beløp som tilfredsstillt kravet.

4.2 Oppsummering

Det har i oppgaven blitt redegjort for hvilke regler som ansvarligholder stater for private aktørers ulovlige handlinger etter internasjonal rett. Herunder har det blitt fokusert på sekundære ansvarsregler og rekkevidden av det statlige ansvaret. Fremstillingen er på ingen måte utømmende, og det eksisterer andre internasjonale regler, både primære og sekundære, som ansvarligholder staten for private aktører.

¹⁰⁴ For komiteens avgjørelsers betydning i norsk rett, vises det til Høyesteretts kjennelse, Rt. 2008 s. 1764

¹⁰⁵ Jacobs, White, and Ovey, side 30-31

Det som har vært fokuset i oppgaven er særlig Folkerettskommisjonens artikler i utkastet til regler for statsansvar. Dette fordi artiklene er generelt utformet, og er i utgangspunktet ikke begrenset til en type handlinger eller situasjoner. Med tanke på oppgavens størrelse synes det å være den mest hensiktsmessige måte å fremstille oppgaven på.

Det indirekte ansvaret og due diligence prinsippet synes også å være svært aktuelt, og generelt utformet. Grensene for due diligence prinsippet synes opprinnelig å være utviklet av Den internasjonale domstol for anvendelse i generell internasjonal rett. Det har også vist seg at prinsippet er svært anvendelig ved internasjonale menneskerettighetskonvensjoner og statenes forpliktelse til å sikre menneskerettighetene for private aktører. Det er imidlertid ikke begrenset til et spesielt område eller en viss type handlinger, og det er på den bakgrunn at due diligence prinsippet er viet stor plass i oppgaven.

4.3 Forfatterens vurdering og synspunkter

Folkerettskommisjonens arbeid med utkastet til regler pågikk i nesten femti år før det ble vedtatt som resolusjon av FNs generalforsamling, og det bærer også artiklene som ansvarligholder staten for private aktører preg av.

Med det mener jeg at det i løpet av arbeidet som er gjort, har det kommet mange *lex specialis* regler som ansvarligholder staten for private aktører. Disse reglene vil ofte være mer effektive til å behandle tvister i sitt område, og håndhevingsmekanismene vil også være mer effektive. Herunder kan for eksempel nevnes World Trade Organization, som har et eget system for håndheving og tvisteløsning. Et annet eksempel er International Centre for Settlement of Investment Disputes i Washington. Senterets oppgave er å tilby tvisteløsning for investorer og medlemslandene. Dette er bare to av flere eksempler på hvordan *lex specialis* regler fungerer, både for å regulere og håndheve statsansvar for private aktører.

På den annen side er det en klar fordel med Folkerettskommisjonens utkast, at reglene nettopp er generelt utformet. Reglene kan fylle tomrom som ikke er regulert av *lex specialis* regler. Med tanke på hvor kompleks og sammensatt internasjonal rett er, og den stadig mer globaliserte verden vil det trolig oppstå nye problemer og tvister, hvor utkastet for regler om statsansvar kan være nyttig for å legge føringer på hvordan situasjonen skal løses.

Statsansvar for private aktører i sin alminnelighet har gode grunner både for og i mot seg. Med tanke på artikkel 8, og diskusjonen om det er kravet til overordnet kontroll, eller effektiv kontroll som er gjeldene rett, illustrer diskusjonen de grunnleggende argumentene for statsansvar. Man skal være oppmerksom på at staten som utgangspunkt ikke er ment å være ansvarlige for private personer eller selskaper. Det er når det foreligger en tilstrekkelig sammenheng mellom staten og den private aktøren at staten kan være ansvarlig. Alternativt når private aktører bryter positive statens positive forpliktelser.

Med tanke på utviklingen videre skal det vises til Folkerettskomisjonens uttalelse i kommentarene om at utkastet skulle være en kodifisering av gjeldende rett, men også en progressiv utvikling av internasjonal rett.¹⁰⁶ I dag er utkastet som nevnt ikke et rettslig bindende dokument, selv om internasjonal praksis i flere saker har ansett reglene å være gjeldende rett. Neste skritt på veien er at FNs generalforsamling vedtar utkastet som et bindende internasjonalt regelverk. Det er imidlertid en utfordring å oppnå enighet om generelle regler, i motsetning til spesialiserte regler, og det viser også den vanskelige oppgaven Folkerettskomisjonen har hatt med utviklingen av reglene. Enn så lenge vil det være opp til internasjonal praksis å avgjøre om regelen er bindende.

Det synes i dag å være en tilnærmet umulig oppgave å samordne alle regler som regulerer statlig ansvar i ett bindende regelverk. Til det er reglene for mange og for omfattende, i tillegg til at håndhevingsmulighetene er for begrensede. Det er likevel min oppfatning at Folkerettskomisjonens utkast vil være et godt utgangspunkt, som bakgrunnsrett for de handlinger og konflikter som ikke er regulert *lex specialis*. Det er gjerne i saker hvor man er avhengige av svært spesifikke regler, og i saker hvor man har behov for et effektivt håndhevingssystem, at man virkelig har nytte av *lex specialis* regler. Da fungerer de som et godt supplement ved siden av de generelle reglene i Folkerettskomisjonens utkast om regler for statsansvar.

¹⁰⁶ Folkerettskomisjonens kommentarer, side 31, avsnitt 1

Litteraturliste

Antall ord i oppgaven:

17828 ord

Konvensjoner:

Wien konvensjonen om traktatretten, vedtatt 23. mai 1969 (ikke ratifisert av Norge)

Charter of the United Nations, vedtatt 26. juni 1945 (FN pakten) (ratifisert av Noreg)

Vedtektene til Den Internasjonale Domstol - Vedlegg til FN-Pakten av 26. Juni 1945

FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, vedtatt 16. desember 1966 (ratifisert av Norge i 1972)

FN Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner. Vedtatt 18. desember 1979 (ratifisert av Norge i 1981)

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, vedtatt av 4. november 1950 (ratifisert av Norge)

Forarbeider og kommentarer:

Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001. (Folkerettskomisjonens kommentarer)
Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, part two.
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf
(Sist åpnet 14/12/2010)

Menneskerettighetskomiteens General Comment Number 20, article 7 Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or degrading treatment, 10. mars 1992.
<http://www.unhcr.org/refworld/type,GENERAL,,,453883fb0,0.html> (sist åpnet 14/12/2010)

United Nations Comitee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation Nr. 19, 11th session, 1992, avsnitt 9

Resolusjoner og arbeidsdokumenter:

General Assembly 56th Session 2001, resolution 56/83, *Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally wrongful acts*.

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf

(Sist åpnet 14/12/2010)

International Law Commissions report on the work of the sixty first session (UN DOC A/64/10)

Norsk rettspraksis:

Høyesterett

Rt. 1995 s. 1350

Rt. 1998 s. 1924

Rt. 1939 s. 766

Rt. 2003 s. 1546

Rt. 2008 s. 1764

Internasjonal praksis:

Den Internasjonale Domstol (ICJ)

Military and Paramilitary activities in and against Nicaragua, *Nicaragua v. United States of America*, dom 27. Juni 1986.

Case concerning the application of the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, dom 26. februar 2007.

Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, 29. Høringsuttalelse 29. april 1999.

Den internasjonale domstol, The Corfu Channel Case, *United Kingdom of Great Britain and Northern Island v. Albania*, dom 9. april 1949

Den internasjonale domstol, United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, *United States of America v. Iran*, dom 24. Mai 1980

Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol (EMD)

EMDs dom 26. juli 2005, *Siliadin mot Frankrike*

EMDs dom 15. Mars 1993, *Costello-Roberts mot Storbritannia*

EMDs dom 28. Oktober 1998, *Osman mot Storbritannia*

FNs Menneskerettighetskomite

Human Rights Comitee, *Delgado Páez v. Colombia*, 15. april 2002

Øvrig internasjonal praksis

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *The Prosecutor v. Duško Tadic*, dom 5. juli 1999 (case number: IT-94-1-A)

Juridisk litteratur:

Bøker

Castberg, Frede, *Folkerett*, 2. utgave, (Oslo 1948)

Ruud, Morten og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett*, 2. Utgave, (Oslo 2002)

Jacobs, Francis, Robin White, Clare Ovey, *The European Convention on Human Rights*, 5. utgave, (Oxford 2010)

Crawford, James, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, (Cambridge 2002)

Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, 7. utgave, (New York 2008)

Shaw, Malcolm, *International Law*, 4 utgave, (Cambridge 1997)

Artikler og publikasjoner

Barnidge jr, Robert P, "The Due Diligence Principle Under International Law" i *International Community Law Review*, (2006), Volume 8, Number 1, side 81-121.

Koivurova, Timo, "Due Diligence", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, (<http://www.mpepil.com>)

Dinstein, Yoram, "Terrorism as an International Crime", *Israel Yearbook on Human Rights*, (1989)

Ordbok

Stor norsk-engelsk ordbok, Kunnskapsforlaget, (Oslo 2010)

(<http://www.ordnett.no>)

Internettadresser:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/folkerett/alminnelig-folkerett.html?id=434476>

(sist åpnet 12/10/2010)

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en (sist åpnet 14/12/2010)

www.unglobalcompact.com